

БІБЛІОТЕКА «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ»

Випуск 3.

ЗИНОВІЙ КНИШ

Під знаком
тривожного майбутнього

(ДУМКИ НАЦІОНАЛІСТА)

Chicago

1951

St. Paul

Накладом Видавництва «Самостійна Україна»

БІБЛІОТЕКА «САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ»

Випуск 3.

ЗИНОВІЙ КНИШ

Під знаком
тривожного майбутнього

(ДУМКИ НАЦІОНАЛІСТА)

*Великобританія
Медфорд
з книги
автор - Зиновій Книш
Морний, 30 жовтня 1979*

Chicago

1951'

St. Paul

Накладом Видавництва «Самостійна Україна»

diasporiana.org.ua

ХТО ХОЧЕ З ЧОРТОМ ЇСТИ — МУСИТЬ МАТИ ДОВГУ ЛОЖКУ

I.

В недавній своїй промові в зв'язку з перемогою китайських большевиків і дальшою політикою З'єднаних Стейтів у Китаю, державний секретар Діян Ейчисон без обиняків та остаточно залишив на льоду Чай-Кай-Шека. Цим покладено край всяким здогадам, сподіванням і комбінаціям на американську інтервенцію в Китаю. Але, що важне, при тій нагоді ясно окреслено американський погляд на советсько-китайські взаємовідносини, зроблено вже не тільки натяк, але виразну заяву, якої не можна інтерпретувати на всі лади, з якої цофнутися трудно.

«Акція москалів у Китаю, — говорив Ейчисон, — ясніше за всі промови, заяви чи правні акти виказує правдиві цілі Советського Союзу і правдиву функцію комунізму, як інструменту російського імперіялізму».

U. S. News and World Report, January 20, 1950

Ось так треба було 7 років, щоб американська політика не тільки зрозуміла цю московську постанову, цей основний фактор московської міжнародної політики, не тільки зрозуміла, але й устами свого офіційного представника його урбі ет моря сліз поневолених Москвою народів, що знайшлися в своїй ситуації в значній мірі внаслідок не тільки потуранню московському ведмедеві, але й залицянню до нього дядька Сема. Як далека й чужа ця мова, коли її порівняти з медоточивими словами комунікату конференції в Те-

Передрук статей з журналу «Самостійна Україна»

герані, під яким дружньо красуються в одному ряді підписи Рузвелта, Сталіна й Черчила:

«Ми за співпрацю й активне співдіяння всіх націй, великих і малих, яких народи серцем і душею віддані, — як і наші власні народи, — ділові знищення тиранії й рабства, гніту й нетерпимости».

Дано в Тегерані, року 1943, грудня 1. дня.

Рузвелт в. р., Сталін в. р., Черчил в. р.

Як ця співпраця й активне співдіяння народів виглядає, маємо нагоду пізнавати на кожному засіданні Об'єднаних Націй. Як московський нарід відданий ділу знищення тиранії, рабства, гніту й нетерпимости — дає свідоцтво не тільки жахлива дійсність Советського Союзу, але й апетити емігрантів з-під стягу Керенських і Чернових. Ще міцно сидить у сідлі один торгівець рабами, а вже зза куца визирає другий, готовий зайняти його місце, як дозволять.

А через те в усякого повстає питання: завіщо велася війна, коли 5 літ після неї стоїмо на тих самих лініях, що два роки до її закінчення? І хто кого тут піддурив, хто кого «вивів на сухеньке»?

Сім літ тому назад засіли до обіду зо Сталіном Рузвелт і Черчил. Але «старий Джо» мав довшу дожку і вихлептав усю юшку. А «переможна демократія» збагатилася теж, але... досвідом, і на те, щоб його при найближчій нагоді... забути.

Не від речі буде ближче познайомитися з тогочасними подіями, щоб зрозуміти трагічний сенс і теперішні наслідки великого обману.

II.

Ялта не прийшла нагло. Була вона ґрунтовно і солідно підготовлена так психологічно, як і політично, а даліше, розвитком стратегічної ситуації.

21. липня 1943 року «Правда» повідомила про створення «Комітету Вільної Німеччини». Несповна місяць опісля почалася широка контрпропаганда маршала Конєва в напрямі на Харків, при кінці серпня, що була початком кінця німецької мілітарної сили на сході. В московських головах почала світати надія, чи й без дальшої альянської помочі не дадуть собі ради самі з німецьким ворогом, а в Лондоні й Вашингтоні перші паростки пустив страх, щоб москалі, звільнивши з-під окупації свої землі, не повторили історії і не заключили сепаратного миру з Німеччиною. Перші алярми далися чути з Лондону, де політичний барометр завжди був дуже чутливий. Преса почала лянсувати думку про конечність перепорядкування післявоєнних європейських відносин у тісному порозумінні з Москвою, як з тим альянтом, що найбільше в європейських, а зокрема в східно- і центрально-європейських справах заінтересований. Це підхопила преса американська, за нею на мотузку пішла американська публічна опінія, що саме тоді переживала свої медові місяці захоплення «героїчним советським народом» і так почалися переговори про зустріч Великих Трьох. Ця зустріч була підготовлена конференцією в Москві між Молотовим, Іденом і Голлом, що з датою 1. листопада 1943 року випустили комунікат з декларацією про дальшу долю Італії, — тоді вже співвоюючої сторони, — про незалежність Австрії, і про майбутні кари за німецькі звірства. А водночас заповіджено безпосередню зустріч Рузвелта, Сталіна й Черчила.

Швидко після того, бо рівно місяць після московського, появилася тегеранський комунікат. Цікаво, що тереном зустрічі вибрано країну, де стялися з собою імперії царсько-московська і британська ще перед першою світовою війною і цей перший зудар закінчили порозумінням про поділ

Персії на сфері впливів: північну-московську, і південну-англійську. На тлі того спомену зустріч у Тегерані набрала символічного значення: тут, на межі давньої експансії Росії стрінулися з собою представники трьох найбільших потуг світа, щоб покласти основи взаємного порозуміння. Конференція на демаркаційній лінії розмежування впливів з-перед тридцяти літ неначе мала свідчити, що тут кінчається тепер влада червоного, як кінчалася колись влада білого імператора.

Цікаво теж, що коли з американського та з англійського боку наїхала хмара представників, не рахуючи технічного й фахового персоналу і штабу дорадників, бо їх і з московського боку було немало, Советський Союз репрезентували тільки три особи: Сталін, Молотов і Ворошилов. А в почоті Рузвелта засідали такі аси американської політики і стратегії, як Гопкінс (що його сумнівну роллю до деякої міри висвітлюють недавні ревіляції про передачу подробиць фабрикації атомної енергії Советам в часі війни), Гарріман, генерали Маршал, Сомервел, Арнолд, Джон Дін, адмірала: Кінг і Лійги. В товаристві Черчила приїхали: міністер заграничних справ Іден, Клярк Кен, Брук, Дилл, Каннінгем, Портал та Ізмей.

Поминувши стратегічні пляни і постанови в справі узгіднення дальшого ведення воєнних операцій, чим, зрозуміло, найбільше під тодішню пору зацікавлені були всі три сторони, винесено там низку постанов далекогосяглого політичного значення. Справжні цілі крилися поза туманною фразеологією офіційних комунікатів, а журналісти не могли винюхати нічого більше поза тим, як Сталін запросив своїх гостей на обід до бережного армією енкаведистів городу, як святкували 69 рік від народження Черчила і востромили 69 свічок у спечений на його честь корж, в якому одязі появлявся той чи інший достойник. Ніякі

спомини опубліковані досі не виявляють повністю того, про що там говорено і що постановлено в подробицях. А постановлено було багато дечого такого, що дозволяло «старому Джо» затирати руки з утіхи. Бо там покладено підвалини й осягнено принципову згоду на те, що два роки пізніше в деталях вирішувано в Ялті. Там припечатано долю східньо-європейських народів, що їх тепер означають згїрдливою назвою сателітів Москви, там добивали торгу теж і нашим коштом. І ледви кілька американських сенаторів здобулося на критику тих постанов, а тільки 10 американських католицьких єпископів і архієпископів підняли слабий голос протесту.

Коли в лютому два роки пізніше зїхалися ці самі творці повоєнного світу в Ялті, на українській землі, нам прийшлося пережити сором, що в обороні українського Львова перед поляками виступив... Сталін. Ось як описує цю сцену учасник ялтанської конференції Джеймс Бірнс, бувший державний секретар:

— Маршал Сталін відповів п. Черчілові піднесеним голосом:

«Лінія Керзона — це лінія Керзона, Клемансо й американців, що брали участь в конференціях з років 1918 і 1919. Росія там запрошена не була й участі в них не брала... А тепер деякі особи хотіли б, щоб ми були менше руські, як були Керзон і Клемансо... Ви хочете нас покрити встидом. І справді, що скажуть мені білоруси й українці? Неможливо мені прийняти цієї позиції, коли я хочу глянути людям в очі після мого повороту до Москви.»

James Byrnes: Speaking frankly,
цитовано за французьким перекладом: Cartes sur table, Paris 1947.

Ось так дядько Сталін убрався в тогу оборонця соборности України перед Рузвелтом і Черчи-

лем. А все ж, не можна спокійно пройти попри це мemento, бо може воно повторитися, коли в якійсь новій Ялті будуть радити не над долею гітлерівської Німеччини, тільки сталінської Москви.

III.

Коли 18 представників англо-американського світу смакували кав'яр та одушевлялися чарівною усмішкою Сталіна і московською гостинністю в Ялті, Німеччина зближалася вже до своїх останніх судорогів. Не було що багато дискутувати про стратегічні пляни й воєнні операції. Справа йшла про поділ здобичі. Двадцять два дні конференції в Ялті проведено в торгах і протоколах над долею Європи й цілого світу. Ніколи не опубліковано т. зв. Ялтанської Угоди, хоч стільки взаємних докорів чинили собі дипломати за те, що одна чи друга сторона їх не дотримується. Але з того, що передісталось до світової публічної opinio, можна витягнути деякі важні на майбутнє ствердження і цінні своїми висновками науки:

1. Започаткована Рузвелтом політика згоди з СРСР ціною поділу земної кулі на дві гемісфери: східню з впливом московським і західню - з англо - американським, скрахувала. Політика «замирення» Советського Союзу ціною уступок в цілі запевнення «почуття безпеки» Московії відійшла в минуле теж.

2. В цьому прямуванні до досягнення «почуття безпеки» Москва захопила незвичайно важливі стратегічно території, за згодою і поміччю своїх воєнних союзників, що в той спосіб самі проти себе поставили фронт здовж залізної заслони по лінії Штетін-Трієст в Європі, а в Азії заволоділа кольосальними просторами китайського масиву та його незліченними людськими й матеріальними ресурсами. Велику частину вини за те поносять два покійні президенти: президент Френклін Руз-

велт, що питався, чи можна довір'яти Сталінові, і президент Едвард Бенеш, що в цьому довір'ю його запевнив.

3. В цій вигідній і сильній стратегічній позиції нема мови про добровільний відворот Москви, хочби під не знати якими погрозами. Ця помилка, що її зроблено коштом менших народів, в обороні вольностей яких виступила демократія до боротьби з гітлеризмом і задокументувала це тегеранською декларацією, коштуватиме дорого американській нації і помститься страшенно.

4. Те, що перед кількома роками називалося «слухним і оправданим прямуванням до досягнення почуття безпеки», прибрало відразу назву «большевизму, що є інструментом московського імперіялізму». Коли большевицька Москва загортала Україну, Польщу, Чехію, Румунію, Болгарію, Мадярщину й частину Австрії — це імперіялізмом не було. Коли загорнула Китай і наблизилася до животних пунктів американського світу — щойно тоді відкрито імперіялізм.

Українського народу в Ялті не було. Там рішали про нас без нас. Ані насильна репатріація, ані намагання задовольнити поляків українськими землями не забудеться скоро в пам'яті українського народу. Ми досі не бачили, щоб американські відповідальні круги якимсь способом заманіфестували свою волю зійти з хибного шляху, що на нього вступили в Тегерані, зокрема якщо йде про український нарід. Натомість ми бачимо «Голос Америки», в якому годують українців вірним перекладом духової страви для москалів, ми бачимо патронат над акцією Керенського. Це повинно нас сповняти не так тривогою, як взивати до найбільшої чуйности, до обережности і скупчення міцно довкруги власного політичного проводу, перестерігати перед надмірними надіями на американську поміч. Бо ця поміч може вийти на

добро історичним ворогам українського народу, а ми знову найдемося в ролі Панька-роззяви, що йому вітер шапку здув.

Коли ми ставимо домагання до т. зв. культурного світу, репрезентованого сьогодні англо-саксонськими демократіями, щоб вони зайняли ясні позиції відносно московського імперіялізму не тільки, якщо йде про китайську проблему, але і про українську справу, — ми не виступаємо в ролі прошаків, що простягають руку за ласкою чи милостинею. Ми в нашій теперішній позиції найшлися не тільки наслідком власної нездарності, не тільки наслідком перемоги чужої зброї, але у великій мірі теж наслідком неприхильної чи байдужої постави тих демократій, що озброїли проти нас армію Галлера, що мовчали про нас на конференціях, ані нас туди не допускали, що піддержували московську білогвардейську, засуджену на смерть реакцію проти визвольних змагань нашого народу, що задовольняли чи готові були задовольняти нашим коштом своїх партнерів на конференціях в Версалю, Тегерані чи іншій Ялті. Тих партнерів, що сьогодні їм самим до горла сягають. Нехай голос наш буде «гласом вопіючого в пустині», або простіше, киванням пальця в чоботі. Нехай, що не багато собі з того можемо обіцувати. Але збережемо власну честь і гідність народу та змусимо до пошани тих, чиї пороги мусимо тепер витоптувати. Навіть, якби ми мусіли хвилево зійти зо сцени, вміймо зробити це з гордим чолом, а не з собачим скавулінням.

Невідомо, коли зачнеться новий бенкет. Але на ньому ми будемо напевно. Та чи принесемо з собою довгу ложку?

ОПЕРАЦІЯ МОСКОВСЬКОГО ПІСТРЯКА

I.

Українці вважаються народом, що має особливе замилювання до політики. Політиків у нас ніколи не бракувало, як і кандидатів на міністрів; політикою в нас перетикана вся суспільна, економічна й культурна діяльність; на політичній основі базуються всі пляни і всі вияви життя народу. До деякої міри це зрозуміле і навіть конечне: ми не можемо собі дозволити на відполітизування якоїнебудь ділянки нашого національного життя, бо ціле життя нашого народу — це одна невинна, свідомо чи несвідомо, політична боротьба за існування, за фізичне збереження української спецієс. Через те наша молодь буде не тільки виконувати свою професію, але на кожному кроці зазублюватися за політику, наше селянство — не тільки цікавиться агрикультурними та соціально-економічними проблемами села, але й українською політикою в цілій її ширині. Нас вдаряє дуже мале заінтересування політичними питаннями серед широких мас в інших народів. Ми часто до того не можемо звикнути і схильні вважати їх може багатшими і щасливішими, але менше розумними чи менше вартісними від наших. Ми не можемо звикнути до того, що американські газети переповнені рекламовими, спортовими, господарськими й товариськими матеріалами, що про перемогу середньої якості боксера більше читаємо в щоденній пресі, як про трагедію в Китаю, яка чейже заторкує найбільш живі інтереси американського народу.

Бо інші народи можуть собі дозволити на поділ праці, лишаючи політику кому треба, а самим

віддатися щоденному життю. А ми засуджені на те, щоб від колиски аж до домовини всі свої заінтересування обертали довкола політичної віссі, всі свої змагання спрямовувати в першу чергу на політичні цілі.

Одначе це ще не мусить значити, що ми, перебуваючи в сфері політичних заінтересувань, станемо експертами від політики. На превеликий жаль далеко нам ще до того. Під деяким оглядом ніколи до того не дійдемо, як довго не буде в нас власного державного апарату, з усіми його засобами і можливостями, як довго не будемо причасні в політиці не тільки своїми бажаннями й почуваннями, але й реальними зобов'язаннями і konieczністю розв'язки практичних політичних проблем, що можливе тільки в умовах власного вільного державного життя.

Здавалося б, що наші політичні завдання, хоч непомірно тяжкі до виконання, зате прості до з'ясування. З заплутаної мережі феноменів, проблем, інтересів і тенденцій світової політики треба нам вишукати перш усього те, що найближче нашої шкіри і що нас у першу чергу обходить: все, що заторкує українську державність, її віднову, розбудову і закріплення. Різні політичні течії, що діють і нуртують серед українського суспільства, можуть різно підходити до незлічених питань внутрішньої побудови українського суспільства, державної форми і т. д., зате повинна в них бути повна однозначність у ділянці зовнішньої політики, диктована національним інстинктом, політичним розумом.

Не ставимо собі тут завдання піддавати критичній аналізі нашу політичну думку, наш політичний дорібок у тій ділянці. Можемо сказати, що основні політичні тези, константи української зовнішньої політики менш-більш однакові в усіх українських політичних силах сучасности, якщо

йде про розгляд тієї справи під аспектом кардинальної для нас проблеми: відношення до большевизму і до Москви. Однак рівночасно з жалем приходиться ствердити, що ця справа в нас недоговорена і недодумана до кінця. Що ми, задихавшись у нерівному бігові, неначе не маємо часу і не стає нам сил глянути на те, що криється за горизонтом. Нашу політику можна порівняти до повісти, або до фільму, що добре змальовує характери, логічно і цікаво введе інтригу і... принесе щасливе закінчення, що в повісті веде під вінець, а в фільмі кінчиться поцілунком. Цей щасливий кінець — це момент осягнення державної незалежності. Що буде опісля, про те або не хочемо — що було б не так ще дуже зле — або не вміємо думати, — що було б куди гірше. Цей happy end неначе за помахом чародійної палочки розв'яже всі спірні тепер і наболілі проблеми, у вільній українській державі вільний український нарід вирішить свою державну форму, українська влада встановить взаємовідносини з сусідніми народами та порозуміння в справі державних кордонів і т. д., і т. д. Це правда, що багато таких справ у теперішньому моменті тільки підготовляти можна, вирішення їх тим чи іншим способом, в тій чи іншій формі можливе тільки в суверенній державі. Але як довго буде та наша суверенна держава існувати, коли вона буде мусити ставити чоло всім внутрішнім і зовнішнім небезпекам? Які труднощі стануть перед нею, зараз першого дня, як прокинеться з радісного оп'яніння, осягнувши куплену великими жертвами волю? Це речі, що їх не можна відкладати на завтра звичаєм чухраїнців Остапа Вишні, мовляв, якось то буде.

Першим, хто стрінеться з новою дійсністю та з її вимогами, буде український націоналістичний рух з його організованими виявами, а його Провід буде змушений дати відповідь на пе-

кучі питання біжучих днів відразу, ще заки встановляться т. зв. нормальні відносини і заки придуть до голосу ті, що будуть репрезентувати цілий український нарід, в його імені говорити, ставити домагання і приймати зобов'язання, цебто державна українська влада. Від того, якою буде наша постава в перших, юних, днях відродженої української державности, а може навіть ще й перед тим, від того, що ми потрафимо засугерувати переможному світові, хто зна, чи не буде залежати доля України на цілі століття. До тієї нашої ролі мусимо підготовлятися, в свідомості, що так, як нам прийдеться прийняти перші й найтяжчі удари ворога в той час, як деякі інші українські середовища будуть спокійно вижидати на вислід великого змагу, так само і нам першим прийдеться поставити і витичити напрямні лінії росту української нації, закріплення української держави, забезпечки її перед внутрішніми і зовнішніми ударами. Нехай добачують у нас манію великості, нехай це викличе усміх на устах наших противників — ми стали на цей шлях вже давно і тягнемо за собою інших, чи вони хочуть до того признатися, чи ні. Наша постава вирішна — до неї пристосовуються інші, чи то тому, щоб вибити нам з рук зброю в боротьбі за політичні впливи, чи то тому, що ми створюємо нові умовини, до яких інші стосуються по своїй вдачі політичної мімікрі. Ми наводимо це не тому, щоб попадати в зарозумілість, тільки щоб усвідомити собі весь величезний тягар відповідальности перед нашим рухом, перед нашою нацією, перед нашою історією. Не можемо собі дозволити на відпочинок, не можемо задовольнитися лаврами. Не сміємо бути короткозорими, наш погляд мусить всверловуватися в майбутнє далше, як в інших, мусимо бути готові скоріше від інших. Або зійти зо сцени.

II.

Роман Дмовський, ідеолог польської національної демократії, як речник польсько-московського порозуміння коштом України, в останній своїй, передсмертній книзі¹⁾ присвятив більше місця українському питанню, як внутрішнім польським справам. Нам нецікава тепер його аргументація за польсько-московським зближенням, з неї беремо для прикладу і перестороги тільки одне його твердження, що мало бути моральним оправданням аморальної в свому заложенні політики розбору України. На його думку політика Польщі, а також Москви, мусить з принципових причин міжнароднього політичного й економічного порядку бути спрямована на поборовання українського незалежницького руху. Незалежна Україна стала б кублом анархістів, збіговищем міжнародніх аферистів, перемінилася б у «міжнародній публичний дім», що був би постійною загрозою для порядку в Європі, інструментом безсумлінних грачів, небезпекою для світового мира.

Хоч як болючі це й образливі для нас слова, диктовані холодним егоїзмом ворожого народу, але відкривають вони нам очі на одну з найбільших небезпек і на найважлишу правду, на перший обов'язок нової української держави. Якщо вона хоче існувати, мусить мати запевнений внутрішній порядок, мусить мати внутрішній мир. Україна не може собі дозволити на те, щоб бути сильною слабкістю інших. Бо навіть коли б сусіди її були слабкі — а такими не всі будуть — то як довго буде їхня слабкість тривати? Які були б того причини і чи не знайдуть наші сусіди стільки своєї внутрішньої снаги, щоб здавити їх і створити умовини сильного власного держав-

¹⁾ Roman Dmowski: Swiat powojenny i Polska.

ного існування? Скільки разів у нашій історії Польща й Москва потапали в анархії і скільки разів з неї підносилися?

Тут ми далекі від того, щоб давати конкретні рецепти. Це було б і смішне і небезпечне. Та ми були б вдоволені, якби вдалося нам звернути політичну думку нашого руху на ті проблеми, заохотити і приневолити інших думати над тими справами, а це напевно доведе до ширшого зацікавлення цією проблематикою і дасть у висліді багатство матеріялу до практичних рішень, коли на те прийде пора. Це з притиском підкреслюємо і це відноситься до всього того, що в дальшому ході цієї праці буде заторкнене: не йдеться про те, щоб негайно прийняти рішення, тільки, щоб бути ознайомленими з комплексом справ, перед потребою вирішення яких скоріше чи пізніше станемо, зібрати до того потрібні матеріяли, призвичаїти до того нашу думку, відважно глянути ввічі найважчій дійсності і вміти рішитися, коли нас до того заставить доля. Ми були доктринерами в 1917—1920 рр. і поза рамки соціалістичної доктрини, до речі накиненими нам чужими, національно-ворожими її організованими формами, не вміли глянути, не вміли дати власної оцінки подіям і потребам, виходячи з національного українського інтересу. Інтоксикація чужої доктрини так глибоко зайшла нам у кров, що ми дійшли до заперечення нас, як нації, не були приготовані і не вміли стати на національну плятформу думання. Сьогодні, після майже тридцяти літ ідейного діяння українського націоналістичного руху, ми уникаємо та уникаємо багато небезпек, ми більше будемо руководитися національним егоїзмом, як всесвітнянськими мріями, «універсальними ідеями», та все ще перед нами небезпека недоцінювання власних потреб.

Коли для нас нема вже сумніву, що передумовою тривкості українського мира і сили україн-

ської нації, зорганізованої у власній державі, це внутрішня, незалежна від зовнішніх впливів українська міць, то все ще неповні ясно, які моменти на неї складаються.

Сюди належать елементи політичної, соціальної, економічної та демографічної натури. А начало в підході до них мусить бути таке: те добре, що добре для українського народу, те зле, що йому приносить шкоду. Може соціалізм показався добрий для народу московського, але він був і буде фатальний для нації української. Може демократія в своєму поточному розумінні, як суспільний і державно-політичний устрій з вільною грою політичних та економічних сил у народі, була та є добра для народів американського й англійського, що ніколи не були наражені на небезпеку фізичної заглади, але це ще далеко не значить, що ми маємо її живцем переціплювати на український ґрунт і попадати в теляче захоплення над нею, як панацеєм на всі наші лиха. Нехай нам вільно буде покликатися тут на один незвичайно повчальний факт з недавньої ще нашої історії дипломатичних заходів українців. Перед самою другою світовою війною вибралися в подорож по Європі два визначні українські суспільні діячі з Нового Світу. Відвідували вони дипломатичних представників своїх країн у різних державах і використовували цю нагоду для того, щоб запізнати їх з українською визвольною справою. В одній з європейських столиць один з них широко доказував демократизм українського народу і заявляв, що українська держава може бути і буде тільки демократична. Посол вислухав терпеливо цілу цю лекцію і на кінці сказав, що Україна може бути демократична, але теж і антидемократична, в кожному разі буде така, як їй це буде потрібне, і ніхто їй ані не буде дивуватися ані брати того за зле.

Коли ми з таким великим трудом позбулися

соціалістичного дурману, що так дорого нас коштував, мусимо берегтися, щоб не потонути, безкритично у зле зрозумілій, зручно деякими українськими кругами висуваній «демократії», що обтяжила б молоду нашу державність первородним гріхом слабости, з якої трудно було б вийти, принаймні без тяжчих потрясень. Нема попередньої генеральної рецепти на здорові підстави існування української держави, через те не можемо підходити до розв'язки її пекучих справ з точки погляду західньо-європейського соціаліста, чи американського демократа і силкуватися нагнути до того живу українську дійсність.

III.

З розмислом задержуємося над внутрішніми українськими проблемами майбутнього, хоч це тільки вступна тема для дальшої праці, що незабаром появиться на тих самих сторінках. Бо цей чи інакший принцип української суспільної і політичної організації тяжко може лягти на нашу долю. Заки вирушимо на зовнішній фронт оборони України, мусимо впорядкувати та зліквідувати внутрішній. Одним з найважливіших факторів безпеки української держави, це повна і доосновна елімінація п'ятої кольони. В умовах нашого існування підставою п'ятої кольони буде людність, чужа своїм національним походженням. Якщо мова про людність польську, ця проблема в великій мірі вже розв'язана: Хмельниччина вичистила від польщини Лівобережжя, світова революція — на Правобережжі, а роки 1940—1946 принесли нам виміну населення між Польською Річипосполитою та УССР, в наслідок чого на українському материкі остався такий малий відсоток поляків, що вони ніколи вже не можуть

стати серйозною загрозою для України. Те саме можна сказати про меншість мадярську й румунську. Але зате на весь ріст стає перед нами потреба розв'язати питання московської національної меншости і від того, яку ми до неї возьмемо поставу відразу, буде в великій мірі залежати спокій і безпека української держави.

Ось так ми стаємо перед проблемою національних меншин в Україні. Це одна з найбільш важких справ, що її будемо мусити вирішити і впорядкувати, і то відразу, за гаряча, бо пізніше може бути запізно. Трафаретні заяви про рівність усіх громадян перед правом дуже добрі на експорт, або в політичних програмах, призначених на показ. Але тверда дійсність і живі потреби українського народу з тим мало рахуються. Заяви і політичні декларації — це одна річ, а реальні вимоги національної безпеки — це друге.

Проблема національних меншин — одна з найважливіх у міжнародній політиці. Версайська система впровадила засаду охорони національних меншостей етнічного й релігійного характеру при допомозі трактатових зобов'язань під гваранцією Ліги Націй. Як вона себе виправдала в практиці — зайво говорити. Хто мав за собою державу, той міг рахувати бодай на те, що його зажалення будуть взяті на денний порядок, доки не згубляться в процедурному лябіринті комісій і підкомісій, комітетів і субкомітетів. Ні одна національна меншина не змогла добитися справжньої охорони в апараті Ліги Націй, дуже скоро вийшла на яву неможливість погодити міжнародно охорону національної меншости з державною суверенністю. Нічого не помагали теж суспільного характеру міжнародні організації для створення прихильної публічної opinio в справах, що заторкували національні меншини. Метода між-

народної охорони скрахувала і вже не поновляла розв'язки проблеми тим самим способом.

Ще заки створено було Лігу Націй і ще заки підписані були трактати в Версалю, Сен Жермен і Нейї, українська соціалістична демократія взялася за те, щоб «догнати і перегнати» міжнародних соціалістичних бонзів у ліберальній розв'язці питання національних меншин в Україні. Дійшло до того, що меншини, ворожо наставлені до самої ідеї української державности, втішались в теорії рівними правами, без ніяких обов'язків, а в практиці були навіть упривілейовані в порівнянні з українцями. Якщо б це мало повторитися в завтрашній українській державі — пиши пропало і став хрестик над нашою державністю. Річ у тому, що лібералізм у відношенні до національних меншин кладе в свою передумову лояльність меншини до держави, в якій їй приходить жити. Того ніколи не можна сподіватися від поляків ні від москалів. Перші в своїй чванькуватій мегальоманії дивилися на українців, як на хамське бидло, супроти якого людина вільна від усяких моральних зобов'язань, а тим самим і від обов'язку лояльності. Віроломність, обманство, підступ і лукавість уважаються в польського народу національними чеснотами і патріотичним обов'язком, якщо йде про відношення до українців. Знову ж нарід московський не знає границь у своїй нахабності і на Україну дивиться, як на свою власність. Хоч вона часом і вирветься з-під його володіння, однак мусить вернутися на лоно єдиної-неділимої, всі способи добрі й оправдані, що ведуть до тієї цілі. Отже тут бракує підставових залогень до системи ліберального законодавства охорони національних меншостей — це був би односторонній благородний акт української держави, що його московська меншість пояснювала б українською глупо-

тою, слабкістю державної української влади, своїм правом, супроти якого навіть державна українська влада не може нічого вдіяти.

Советський Союз дає нам приклад з однієї сторони фальшивства, з другої безоглядності в підході до регуляції правового статусу національних меншин. В Українській Советській Соціалістичній Республіці охорона меншин посунена до найдальших меж: не тільки мають вони повну вільність плекати свою культуру й національну окремішність по всій державі, не тільки там, де живуть у більшій кількості, не тільки обмежено і так сповидну тільки суверенність України над її національною територією через творення т. зв. автономних областей, але ще й покладено на державу обов'язкову опіку меншинами, через окремі школи, державні видавництва, театри, тощо. Ось так українським коштом та українською працею штучно скріпляються національні меншини, для послаблення автохтонного українського населення і для створення йому в майбутності внутрішніх труднощів.

Але цей правний стан міняється, як тільки переступити границі УССР і в'їхати на територію РСФСР. Хоч на її південно-західних окраїнах живе велика кількісно українська національна меншина, хоч деякі околиці, як ось Кубань, заселені компактними масами українського населення, хоч деякі території географічно сполучені з Україною і зовсім не мають суходільної комунікації з Московщиною, як ось Крим, там нема ніякої мови про безпеку національної культури української меншости — меншости в порівнянні до цілої державної території, бо там де живуть українці, є вони в більшості і на своїй етнографічній території. Вся державна внутрішня політика спрямована на її асиміляцію та екстермінацію.

Було б самогубством, якби Україна ускладнювала своє внутрішнє політичне положення московською меншістю. Це було б джерелом вічних конфліктів з її московським сусідом, резервуаром шпигунів та агентів п'ятої кольони. Ми за слабі будемо в початках нашої відродженої державности, щоб удержувати кольосальний і коштовний поліційний апарат, наповняти тюрми політичними в'язнями, давати притоку до мобілізації прилюдної опінії в світі проти нас, хапати таких примітивних, половинчастих і недосконалих засобів, як, напр., творення граничного пояса і виселення звідти московської людности, утруднення в виконуванні торговельних і промислових підприємств, нумерус клявзус в університетах, асиміляційна політика школи, війська і державного апарату. Це з однієї сторони, негідне великого українського народу, з другої, — для нього непотрібне. Малочисельна і малопростірна Польща, що ніяк не могла переступити цифри 20 мільйонів власного польського населення, мусіла радити собі асиміляційними зусиллями і вкінці від того трісла. Україна того не потребує, її, вправді послаблене нищівною московською політикою, населення в основі здорове і розмножується швидко, втрати вирівнюються в короткому часі. А даліше, Україна стоятиме перед такими безмежно великими і непомірно тяжкими труднощами відбудови та впорядкування власного державного простору, що всяка зайва витрата енергії на боротьбу і процесування з московською національною меншиною принесла б великі спізнення в розбудові власної потужности. До того український національній вдачі, веселій і погідній, чужі і невідомі такі прикмети, як ненависть і погорда до неукраїнців. Ці ж прикмети конечні до того, щоб завзято, витривало і послідовно вести екстермінаційну політику супроти національних меншин.

Водночас мусимо собі здати справу з того, що відсоток московського населення, пляново насадженого, фаворизованого московською владою большевицького режиму, скоро зростає. Невідомо, до якого стану дійде він на день нашої перемоги. Винищування українського населення, підсилювання приязни до «великого братнього російського народу», притуплення національної української гордості, з одної, і переселювання московських мас на Україну, кольонізація України московськими урядовцями, партійним урядовим і військовим апаратом, технічним і промисловим персоналом, з другої сторони, — прибрали застрашливі розміри. Ніяка інша держава недавнього минулого і найближчого майбутнього не мала і не матиме таких тяжких внутрішніх національних відносин, як українська. Не диво, що деякі політичні круги попадають у свого рода дефетизм і шукають забезпечити собі прихильну поставу московського населення в Україні обіцянками повноправного життя в українській державі. Вони не тільки сподіваються запевнити льоальну поставу москалів після факту віднови української держави, але й мають деякі надії на піддержку українських визвольних змагань московськими елементами в Україні. Більш фальшивих і небезпечних надій годі собі уявити! Треба бути комплепним ігнорантом і не здавати собі справи ані з московської психології, ані з історичного досвіду московсько-українських взаємовідносин, щоб доходити до таких висновків. Ці люди більш небезпечні від явно ворожих змагань москалів, бо вони серед нас — як колись в 1917 році українські соціалісти, що морально роззброювали український нарід і заколисували його переконанням про дружбу російської демократії з українським народом. Вони подають руку розбищаці, що вкрався до хати і хочуть, щоб ми це називали «державницьким способом думання». Коли це

можливе в чужих для українського духа соціалістів чи затуманених псевдodemократичними гаслами демолібералів, то вже зовсім незрозуміле і в найвищій мірі тривожливе, коли завважується в націоналістів — ворог добирається до найсильнішого бастиону оборони! Просто не знати, як собі це пояснювати — хіба глибоко закоріненим комплексом меншwartости і підсвідомим почуттям безсилля і невіри в свої власні сили, що каже шукати одним українцям спільників з-поміж москалів, цебто спеціально насланих в Україну агентів для закріплення московського володіння, а другим — в апараті компартії, цебто в кадрах людей, що добивають Україну. Справді, треба бити на сполох!

Розв'язка проблеми московської національної меншини мусить наступити дуже скоро і дуже радикально. Ми далекі від того, щоб закликати український нарід до різунства і масових мордів москалів в Україні. Ці методи могли бути добрі тому 500 літ, але зовсім недоцільні, неможливі до виконання і з морального боку недопустимі в сучасності. Скоріше треба сподіватися, що в останніх судорогах Московії розлючені московські банди заберуть не одне українське життя. З другого боку, напевно попадеться і москалям, особливо большевикам, бо де дрова рубають, там тріски летять. Одначе це ніяка розв'язка, це тільки зайві і з морального боку шкідливі відрухи, що замість справу вирішувати, її ще більше комплікують. Тут мусять бути вжиті державні засоби на велику скалю, що звільнять Україну від московського населення раз на все. Маємо на думці переселення московської людности туди, звідки вона в Україну прийшла.

IV.

Метода це не нова. Її перші сліди подибуємо зараз же після першої світової війни. Була тоді мода на плебісцити, цебто всенародні голосування на спірних і мішаних під національним оглядом територіях. Під міжнародньою контролею Плебісцитових Комісій, більш чи менш справедливих і більш чи менш безсторонніх, відбувалися голосування і в їх висліді передача території під суверенність тієї чи другої держави. Це мало створити познаку справедливого рішення — саме населення заявлялося, куди воно хоче належати. Найбільш знаними тоді були такі плебісцити на спірних польсько-німецьких територіях. Одначе, хоч ці рішення давали формальну підставу справедливості, тим не менше вони справи не вирішували до самого кореня — хоч більшість і заявлялася в одну сторону, але залишалася меншість, іноді доволі значна. Вона ставала громадянами держави силою факту і права зараз після проголошення висліду плебісциту і була причиною вічних неспокоїв. Для злагіднення відносин і процентового зменшення меншости у відношенні до більшости, впроваджено т. зв. право опції, цебто право до якогось часу заявитися, котре громадянство хто хоче вибрати. В випадках польсько-німецьких плебісцитів доволі значна кількість німців покинула межі Польщі і перебралася до Ваймарської Німеччини.

Це були випадки індивідуального і добровільного переселення. Але в тому менш-більш часі ми є свідками першого в модерних часах на більшу скалю переведеного примусового переселення національних меншин. Переможна Туреччина Кемаля Паші вигнала з малоазійського побережжя греків, що сиділи там від двох тисяч літ і творили основи пізнішої європейської культури ще тоді, коли турки були нікому незнаними па-

стухами на сибірських степах. Світ дивився на те... і погодився з тим. Але щобільше, коли закінчилася грецько-турецька війна, коли Туреччину знову прийнято до європейського концерну народів — замість вічної ворожнечі турецького і грецького народів, відносини між ними почали укладатися в атмосфері приязни і сьогодні вони куди кращі, як колинебудь давніше в часі, коли в Туреччині жила сильна грецька національна меншість.

Кілька літ пізніше почалася в Україні плянова інфільтрація московського національного елемента, затривоженого раптовим зростом українського населення в досі зовсім помосковлених містах. Пізніше її скріплено депортацією українського села в добі розкуркулення і колективізації, масовими вивозами української людності в Північну та Центральну Азію, не так як репресії за революційний спротив большевизмові, а більше як холодно роздуманий засіб русифікації України. Ця плянова акція прийняла згодом усі форми народовбивства, що його ще не зважився остаточно засудити т. зв. цивілізований світ.

Ще пізніше ми переживали грандіозні добровільні виміни населення, що мали на меті покращання і налагодження добросусідських взаємин між народами. На підставі умови між фашистівською Італією та гітлерівською Німеччиною прийшло до виселення німців з Південного Тиролю. Воно було отримане з великою пропагандивною акцією, будованням для переселенців спеціальних осель (Зідтірольгайму), щоб затерти прикре враження, що німецьке населення мусить опускати століттями заселений край. Це була одна з проповідуваних точок програми в творі Гітлера «Майн Кампф», щоб усунути кість незгоди між італійським і німецьким народами, як передумову пізнішої спільної мілітарної акції в підбою світа.

Блискавична польсько-німецька війна 1939 року започаткувала новітню мандрівку народів, що триває досі і невідомо, коли скінчиться. Пакт Ріббентроп-Молотов довів до переселення т. зв. фольксдойчів з цілої території СРСР до Німеччини. Досі невідомо з цілою певністю, чия це була ініціатива і в чийому інтересі лежала ця вимінна акція: бо Гітлер в «Майн Кампф» викладав теорію шкідливості розпорошеної колонізації та висказувався за колонізацію прикордонною, безпосередньо отриманою з германським материком, отже можна було б прийняти, що це було виконання програми скупчення германського елемента, досі розсіяного по широких просторах східно-європейської рівнини. Але з другої сторони в політичній літературі післявоєнних часів появляються голоси, наче б то Сталін ліквідував у той спосіб базу для п'ятої колонії в СРСР в сподіванні зудару з Гітлером. Якби там не було, факт останеться фактом, що тоді почався відворот германського елемента з тисячолітнього Дранг нах Остен. З т. зв. прилучених східних просторів Великонімецького Райху, цебто з бувших польських провінцій Шлеська, Помор'я і Познанщини виселено польську масу, що опиралася германізації, і на її місце спроваджено фольксдойчів. Цікаво, що ця акція відбувалася під патронатом шефа гестапо Гімлера, якому створено титул «Комісара для закріплення німецької народності».

Прийшов кінець другої світової війни і суцідні з німцями слов'янські народи, чехи й поляки, що жили досі під безнастанним натиском германського кольоса, рішили використати догідну хвилю і раз на все позбутися німецького населення зо своєї території. Гнали німців не тільки з етнографічних польської та чеської території, але і з земель, де вони сиділи від соток літ, що про них сьогодні трудно сказати, хто перший там

організував політичну владу — чеські та польські чи германські племена. Використано момент, коли переможці, виснажені довгою війною і втішені перемогою, не спішилися підносити протесту проти виселювання німців, що було представлене, як акт справедливості за тисячолітню німецьку агресію.

В тому самому часі заключено договір між Советами і Польщею в справі виміни українського і польського населення і в його висліді прийшло до кривавої акції на Лемківщині, Посянні і Холмщині: консервативний селянський елемент, що від тисячі літ твердо сидів на землі своїх пращів і боронив її перед польським заливом, був змушений покинути свої сторони і перенестися на другий бік лінії Керзона. Відбувалося це в супроводі збройного спротиву, бо в противенстві до інших народів, що покійно прийняли долю і з реґігнацією їй піддалися, український нарід збройно боронив землі своїх предків і тим створив для майбутньої української держави підставу домагатися звороту її західніх окраїн як таких, що не були добровільно народом українським опущені, тільки силою окуповані і чужим національно елементом скольонізовані коштом висилки українців чи то за Сян, чи то до Східніх Прусів. Геройський спротив українського народу на т. зв. Закерзоні не знайшов ще ні свого історика, ні письменника. Але він зайвий раз засвідчив про любов і прив'язання українського народу до своєї землі, додавши новий розділ до української мартирології та впливши свіжі листки в лавровий вінець української слави.

V.

Таким способом українці, позбуваючись московського елемента зо своєї етнографічної території, не потребують впроваджувати новостей і

стягати на себе громів обурення за нелюдську брутальність. Ми тільки будемо продовжувати історичний процес прочищення національних територій, мавши до того більше право і ліпші підстави, як котрийнебудь інший нарід: бо ми прочищуємо свій власний національний організм, викидаємо паразитів з серця своєї власної землі, а не вирівнюємо в той спосіб граничних спорів чи історичних поррахунків. Питання тепер, чи ми зважимося на ту акцію, чи загубимо орієнтацію в тумані соціалістичних фраз і демократичного скигління про людські права. Бо скільки разів була в нас мова про «людські права», дивним дивом малися на думці права наших ворогів, а не свого власного народу. Якщо ми прогавимо нагоду виселення москалів з України, що одним порізом ножа вичистить національну територію, після сподіваної майбутньої поразки СССР — вдруге такої нагоди не знайдемо і залишимо в своєму тілі бацила, що вічно підточуватиме наше національне і державне здоров'я.

Завдання це не легке. Московський нарід в Україні місцями засів кріпко. Згрубша можна перевести ось таку клясифікацію:

а) міський елемент з часу перед першою світовою війною, пролетаріят, робітництво, фаховий персонал, адміністраційний апарат, вільні професії, духовенство — в виді пристосованому до пореволюційного побуту;

б) сільська кольонізація з часу перед першою світовою війною, незначна кількістю через голод землі в Україні, головно в надграничних околицях;

в) пенетрація в міста після періоду державности в 1917—1920 роках: фабричні робітники, промислові і технічні спеці, большевицький апарат, військо.

г) кольонізація села в тому самому періоді, особливо після колективізації, навезення чужої

людности на місце винищеної чи депортованої української.

Безліч проблем у зв'язку з тим повстає і коли не будемо над ними думати сьогодні, не зможемо їх виконати завтра. Питання морального характеру залишаємо покищо на боці. Ми до нього ще повернемо в одній з чергових статей. Сьогодні обмежимося до завваги, що як нема моральних проблем у відношенні до хижацького шкідника в природі, так не існують вони в відношенні до народовбивців. Але треба буде побороти такі труднощі, як споріднення через мішані подружжя, наслідком чого чужий, московський елемент не тільки на землі українській засів, але й до крові дібрався. Треба сподіватися тут немалих спустошень і в проектах конкретної акції це мусить бути взяте до уваги. Далше повстає питання, кого вважати москалем, чи рішає тут територіяльне походження — якщо йде про розмірно свіжий, бо зайшлий, елемент, — чи кровне походження — якщо йде про народжених уже в Україні — чи почуття національної приналежності. Ми стрінемося з однієї сторони з москалями, що ніяк не захочуть покидати України і будуть до того використовувати всі можливі претексти, а з другої сторони перед нами на весь ріст стане питання, що зробити з нащадками зрусифікованих українців, чи з легким серцем збутися їх і віддати в московські обійми, чи ревіндикувати їх національно, і як це робити. Адже ж ми вже сьогодні стрічаємося з людьми, що говорять по-московськи, але вважають себе українцями в значенні державно-територіяльному, бо народилися в Україні, чи в ній довший час жили. Як тут найти критерій, котрі елементи для України шкідливі, котрі небажані, байдужі і потрібні?

Перед нами стануть тисячі індивідуальних випадків, що будуть домагатися винятків з правила: господарська необхідність, виїмкові фахові

кваліфікації, прихильна постава до українців, протекції впливових українців, споріднення з українськими родинами, вигребування українських предків у минулому і т. д. Практичне переведення акції виселення стрінеється з труднощами комунікаційними, транспортними, харчовими, фінансовими, адміністраційними. Будуть спроби перебільшувати труднощі в льокальних масштабах, щоб опізнити чи зовсім ударемнити переселенчу акцію в якійсь місцевині, чи в цілій околиці. Треба рахуватися з актами підкупства, саботажу, спротиву — їх треба передбачати, передумати засоби протидії, встановити карні санкції. Вже тепер ціла армія фахівців мусіла б над тим працювати.

На цьому місці нас інтересує тільки політичний аспект тієї проблеми, подробиці технічного виконання і правного оформлення не можуть тут розбиратися, бо це вимагає не статті, а книги. І ми зацікавлені в тому, щоб українська націоналістична політична думка втягнула ці справи в орбіту свого заінтересування. Не збираємось тут давати практичних порад, а тільки поставимо низку тез, що вимагають обдумання, розроблення і приготування до виконання:

1. московський елемент в Україні — чисельно великий, доволі міцно засів він на землі, пов'язаний вузлами економічними, подекуди й родинними з автохтонним українським населенням;

2. позбутися його з України — це *conditio sine qua non* державної і національної безпеки;

3. виєлімінувати його треба не шляхом наглої фізичної екстермінації або довголітньої асиміляційної політики, не шляхом половинчастих засобів державно-адміністративної політики, тільки через використання моменту поразки і масове виселення з України;

4. виселення не відбудеться добровільно, тільки шляхом примусової акції в рамках дер-

жавних законів. Не можна руководитися сантиментами, ніякими гамульцями лібералізму і толеранції, як теж з другої сторони слід вилучити звітні моменти помсти й жорстокости. Акція відбувається в ім'я справедливости для українського народу;

5. виселення мусить відбутися скоро, можливо в якнайкоротшому часі. Підготовки не можна відкладати на час після досягнення державної незалежности, вона мусить іти вже тепер;

6. підготовка йде ось такими способами:

а) політичне розроблення, удокументування конечности, пропагандивне оформлення,

б) студії над методикою і перебігом переселення в інших народів,

в) всесторонні студії над московською меншиною в Україні, її розміщенням, соціальним складом, економічним зазубленням в господарстві України,

г) на підставі призбираного матеріялу і теоретичних студій ставити проекти практичного переведення виселенчої акції в площині державного законодавства, адміністраційного виконання, судових санкцій,

г) призначення людей, що акцію підготовки будуть вести і за неї будуть відповідальні.

Ми нація стара історичним існуванням, але одна з наймолодших державним досвідом. Може прийдеться нам спотикнутися або стати з розложеними руками перед проблемою, що переростає наші можливості. Але це не звільняє нас від обов'язку роздумувати над питанням майбутнього України. Тим більше до того покликаний і зобов'язаний український націоналістичний рух, що має претензії на передову роль в відбудові української державности і в розбудові української нації.

РОЗВІЯНІ ІЛЮЗІЇ

I.

Що більше наближається момент повного звільнення України від московського окупанта, то більше проблем стає перед нами, що до їх розв'язки мусимо підготуватися заздалегідь. Бо імпровізувати в останній хвилі — це значить відразу засудити діло на невдачу.

На одне з перших місць у тій проблематиці висувається господарювання живими силами України. Питання це многогранне і підходить до нього можна з різних сторін, з різних точок погляду, як теж різно його самого розуміти. Сьогодні нас у першу чергу цікавить залучення в політичну й економічну відбудову України тих сил, що перебувають на еміграції.

Українська еміграція — одна з найбільше чисельних. Своім числом уступає вона хіба одній тільки московській, в деяких тільки країнах. Економічна нужда й політичний гніт розсіяв українців, як жидів, по світі. Довгими валками сунули вони на Схід, вантажними пароплавами пливли на Захід. Український плуг вперезав земну кулю впоперек і зійшлися українські люди з двох сторін на другому кінці світа: зо Сходу — від Камчатки, із Заходу — від Аляски.

Циферно встановити кількість українців у діяспорі дуже тяжко. Статистику переводили уряди держав для своїх цілей і своїх потреб, національна свідомість давніших емігрантів стояла дуже низько, через те губилися вони масово серед поляків, румунів, австрійців і т. п. Все таки сьогодні не відбіжимо далеко від правди, коли спинимо свої обрахунки між півтора і двома мільйонами українців у світі, поза межами рідного краю. Не враховуємо сюди тих, що теж покинути мусіли Україну, але не виїшли поза державні кордони Советського Союзу.

Це кількість дуже велика, що рівняється своїм числом неодному малому народові в світі, якому не раз легше пробиватися, як народові українському.

Природне, що український визвольний рух мусить брати цей фактор до уваги і визначити йому властиве місце та определити його роллю в загальному змаганні до незалежності української нації. Але тут незвичайно легко стати на мильний шлях і змарнувати багато можливостей. Ця небезпека почала себе виявляти з особливою гостротою в останніх часах, коли з собою віч-на-віч зустрілися дві українські еміграції: стара, в подавляючій своїй більшості економічна, і нова, в своїй перевазі політична. Площина стику тих двох світів, з безліччю дрібніших і поважніших конфліктів, сама по собі дає нагоду надзвичайно цікавих суспільно-психологічних студій, на жаль, не раз дуже болючих.

II.

В своїх політичних рахунках визвольний рух робить засадничу помилку в підході до еміграційної маси. Його носії, що їх можна б назвати коротко й образно словами Франка «дух — вічний революціонер», не вживаються в психіку людини, що перестала бути емігрантом, що вросла в ґрунт і в якої закон землі по довголітніх змаганнях поборов закон крові. Ми підходимо до вже осілої української еміграційної маси, або до такої, що ступила на шлях осілості, з тими самими критеріями патріотизму й оцінки обов'язків супроти України, що їх ставимо самі до себе. Ставимо тепер, бо хто знає, як це буде виглядати завтра і чи під страшним тиском тягару чужого світа так само не спопеліє наше горіння. Ми пройняті одним основним, домінантним бажанням: якнайшвидшого повороту на рідну землю. Під його впливом визначаємо роллю не

тільки собі, але й усім українцям на еміграції, українцям не тільки по своїх національних почуваннях, але й людям українського походження, що українцями в нашому розумінні слова скоріше чи пізніше перестали бути, а тільки залишили в себе більшу чи меншу симпатію до української справи і до землі своїх предків. Так повстає трагічне і фатальне в своїх наслідках непорозуміння: ми вимагаємо повороту в Україну від людей, що звідти добровільно вийшли і туди вертатися не хочуть. Може їм не раз тяжко признатися одверто до всіх консеквенцій, що логічно з такої постави випливають і тому може вони не раз мовчанкою поминають те питання, але що більш настирливо будемо вимагати відповіді і настоювати на ясне визначення їхнього становища і коли внаслідок їхньої відмовної відповіді — бо всяка інша була б нещира — схочемо поменшити їх гідність і вартість — відвернуться вони з ненавистю і від нас і від нашої справи, а тоді стратимо й ту можливість помочі для української визвольної справи, що їх з іншого боку від них можемо дістати.

Поставімо справу ясно: еміграційна маса, що перебувала в оточенні чужого середовища через одне людське покоління, як теж народжені і виховані там діти — це позиції, що їх мусимо відписати са старти в нашому білянсі національних сил, відписати на страти в тому сенсі, що в Україну вони не повернуться ніколи, поза рідкими одиничними випадками, що активної участі у відбудові і розбудові української держави вони не возьмуть. На те складається дуже багато причин суто-українського характеру, як теж і загально-соціологічних, що знаходять своє потвердження в історії людського роду від кількох тисяч літ по нинішній день.

Добре це собі мусимо зятати, добре передумати справу, бо тоді з однієї сторони не будемо

будувати замків на льоду, з другої не зробимо непотрібної кривди людям, що на неї не заслужили, і в положенні яких хто знає чи не найдемося ми самі.

Величезна більшість заморської української еміграції вимандрувала з України, тікаючи від нужди. Принесла з собою рідну мову, бо іншої не знала, зберегла свої звичаї, бо інших не мала. Але в її серці поволі гасла туга за рідним краєм в міру того, як більшав її добробут, і якесь дивне почуття там засіло: ностальгія, помішана з погордою. Згодом це виродилося в гостро зарисований комплекс меншевартості через порівняння з багатшим і сильнішим чужим оточенням. Яку традицію могли вони передати своїм дітям, як могли дітей навчити любити і розуміти цей край, з якого добровільно мусіли тікати перед бідою і нуждою? Звідки могла там узятися національна гордість, найсильніше забороло проти денационалізації? Образ того краю, битого горем і злиднями, залишився довгий час уже після того, як їхні брати на рідних землях пішли швидкими кроками культурного, політичного й економічного поступу так, що сьогодні в багато дечому перевищили той світ, що для емігранта став вершком мудрості і вартості.

За той час емігрант приріс до нової землі, якої закон почав діяти на нього з невбаганою послідовністю. Він почувся тут вдома і з того почуття не заверне вже ні його самого, ні його дітей ніяка сила. Хоч як це болюче може бути, хоч як гірко нам можна погодитися з тим, але того фактичного стану ніщо в світі не змінить, а боротися з ним — це сизифова праця, тяжка, страшна і без ніякої надії на успіх. Заморський українець в Україну не вернеться і під тим кутом нема що розглядати його ролі в українському визвольному рухові. Він може помагати Україні морально, політично, фінансово. На тих ділянках

він може не раз більше зробити, як найбільший український патріот, але дійде до тієї межі — і дальше не ступить кроку. Ми свідками, як в Америці виросла і виховалася зовсім нова категорія людей українського походження. Вона вже навіть українцями себе не називає, тільки «юксами», що сепаруються від усього корінного українського, часто навіть від батьків своїх, але зберегла ще свідомість свого українського походження і з того титулу часом може принести своєрідну поміч політичним змаганням України в спосіб інакший і більш успішний, як тисячі свідомих ще українців. Річ у тому, щоб не ставити одної мірки до всіх людей українського роду, вміти поділити ролі і впарі з тим вимоги.

Є вже маси, що до них не можна ставити ніякого іншого домагання крім того, щоб не порвали до решти з українством, щоб зберігали українську мову, культуру, традицію в нових обставинах, в яких залишаться навіки. Чи маємо за те ними погорджувати? Чи маємо відмовляти їм моральної вартості? Чи можна ставити їх на рівні з національними ренегатами, яку то тенденцію бачимо в деяких гура-патріотів ультрареволюційної закраски? Чим гірші вони від інших народів, що найшлися в подібних умовах життя?

Від соток літ емігрують зо своїх рідних країн італійці чи німці. Мільйони їх вийшли вже поза межі своїх батьківщин, не думають про поворот, ані не заохочують їх до того їхні уряди. Скажім, що положення тих народів інакше, можливо і в нас так буде якийсь час після осягнення незалежності, коли Україна буде перенаселена і буде змушена шукати природнього відпливу для свого населення. Але ось інші народи — ірландці, поляки, словаки — емігрували з ідентичних причин, як і ми. Чи то з політичних чи з економічних мотивів покидали вони свій край, що стояв у за-

тяжній боротьбі за національно-політичне визволення, але прийшов день перемоги, національний прапор знову замає у вільних їхніх країнах. Скільки поляків з майже п'ятимільйонової маси в Америці вернулося додому? Скільки ірландців приїхало на свій зелений острів? Скільки чехів і словаків забажало стати громадянами новонародженої чехо-словацької республіки?

Від віків змагаються з собою голос крові і голос землі. Хто з них сильніший? За ким остаточна перемога? Сила крові держить вкупі жидівський нарід від двох тисяч літ, але скільки з них хоче вернутися в Палестину, обіцяну землю Авраама й Ісаака?

Український нарід, нарід хліборобської культури, міцно вростає в землю, що її зрошує своїм потом. Як трудно його з неї викинути, свідком історія останніх десятиліть: колективізація, всенародній спротив проти виселення з Закарпаття. Чи й тут, на американській землі, не відзивається до нього геній землі, що її він від трьох поколінь обробляє, що її вирвав з пустелі, виборів у задрісної природи?

Закинути треба мрії про добровільне переселення в Україну, бо того ніколи не було в інших народів, не буде і в нас. Повернуться туди, на землю своїх батьків, тільки ті, що малими групами розсіялися по світі, що серед чужого моря не можуть забути про рідний край. Повернуться насильно вивезені, як тільки прийде на те пора, але ніколи не вернуться ті, що добровільно з України вийшли і пішли в світ шукати ліпшої долі. Хто буде на тому політичні надії й концепції, той живе в світі фікції і не має кваліфікації на політика.

Найстарша еміграція в світі — це поселення жидів в Єгипті. Як відбувся їх екзодус? Які докори підносилися на адресу Мойсея, що казав їм опустити землю єгипетську, землю неволі, але

й землю достатку, і вів їх кудись у незнаний їм «обіцяний край»? Сорок літ проблукав Мойсей в пустині, доки не вигинуло все, що пам'ятало Єгипет, аж тоді привів Єгова нарід Ізраїля до землі своїх патріархів.

Найстарша відома нам в світі депортація — вавилонський полон жидів. Хоч вернулися жиди в Палестину, до своєї святині в Єрусалимі, та скільки їх з жалем опускало землю неволі і скільки в ній добровільно залишилося?

Приклади того найдемо і в іншій історії. «Дівка-бранка, Маруся попівна, Богуславка» випускає козацьких невольників в Україну, відкриває їм двері тюрми, та сама залишається, бо вже «потурчилася, побусурманилася, для розкоші турецької, для лакомства нещасного». Рідний край став їй чужиною, — а вона не була вїмком.

Кошовий Сірко розгромив кримського хана і вивів в Україну своїх земляків, що замандрували туди з ясирем і осталися жити в неволі, забувши про рідний край. Дехто жалів за Кримом і не захотів вертатися в Україну. Заболіло це сильно Сірка: «Як мусить жити далше Україна, коли діти її так легко її забувають». Сильні в своєму трагізмі слова Сірка, після того, як казав їх вигубити, шарпають душу ще й тепер: «Простіть мені, брати мої! Але ліпше вам спати тут до страшного суду Господнього, аніж розплоджуватись в Криму на безголов'я рідній вашій землі, а собі без святого хреста на вічну погибель!»

Оцінюючи реальні фактори в емігрантській нашій політиці і визначаючи місце їм у загальній мобілізації національних визвольних сил, треба відорватися нам від усіх моментів емоційної натури, забути про всякий сантимент, бо це тільки затемнює горизонт нашої думки і зводить її на манівці. Ставляючи давню еміграцію на наше місце і силкуючись її посадити в наше сідло, робимо кардинальну помилку і змагаємось за те,

чого ніхто, ніде й ніколи перед нами не доконав. Не час і місце розводитися тут, чи наша еміграція ліпша чи гірша від такої самої в інших народів. Найважливіше те, що ми вже не маємо одних тільки українців, що в нас є американські українці, канадійські українці, аргентинські українці і т. д., що вони вже не тільки такими є, але такими будуть, бо такими хочуть бути. Цього факту не змінять ніякі патріотичні деклямації. Це ствердження мусить стати вихідною точкою в переоцінці цінностей, у визначенні ролі й розподілі функцій визвольного українського руху.

III.

Претензії наші до осілої української еміграції випливають в дуже великій мірі з перецінення ролі еміграції взагалі. Яка б не була велика числом і сильна багатством українська еміграція, вона по своїй психології і політичним умовам свого існування може бути тільки субсидіарним чинником у визвольній політиці.

Якби ми поставили собі щиро питання: яке буде наше відношення до рідного краю і як приймуть нас наші рідні, нас, що вбіраються в тогу арбітрів українського патріотизму? Чи не так само осудять і нас, коли настане великий поворот «і те, що мрією було роками, обернеться у дійсність і можливість», — за словами Олени Теліги. Чи не перебільшуємо ми і свого значення, і нашого питомого тягару, і наших можливостей у зустрічі віч-на-віч з рідним краєм?

Якесь глухе недовір'я до всього емігрантського криється в душі підпільника, в душі нараженого на вічну небезпеку бійця-революціонера. І холодна байдужість у тих, що не цікавились боротьбою, шукаючи тільки хліба і безпеки. Великий змаг між Сталіном і Троцьким за Ленінову спадщину, це не була тільки боротьба двох амбіцій, жадоба влади в двох індивідуальностей —

там станули проти себе два світи, світ еміграційної вербалістики, як не можна краще зарепрезентований Троцьким, і світ конспіративної революційності, як не можна краще восіблений Сталіном, що переміг і майже до ноги вигубив «гвардію старих большевиків». Чи не заколисуємо себе в ілюзіях, що їх до болю гостро розвіє колісь вітер зустрічі з дійсністю? Емігрант все був і буде чужим для країни, з якої вийшов, що ані він її, ані вона його не в силі буде зрозуміти. Хоч як це трагічне, але твердо правдиве і що скоріше з того витягнемо науку, то краще і для нас самих і для нашої справи.

В нас заворожене коло: провід не може перебувати й діяти в краю, бо в умовах підбольшевицької дійсності неможлива розгалужена і справно діюча широка конспірація. Він мусить перебувати закордоном, де має вільність рухів і свободу слова. Але довше перебування його на еміграції неминуче тягне за собою відчуження від народу, переставлення з бойовости на репрезентантщину, обезкорінення. Зв'язок тяжкий, доповнення свіжими крайовими силами трудне.

В такому стані класти за великі надії на емігрантську масу — це нічим неоправдані ілюзії. Вони небезпечні ще й тим, що відривають нашу увагу від єдиного життєдайного джерела, від рідних земель і їхньої визвольної проблематики, вплутують нас у світ емігрантської гризні і тупцювання на місці. Відводять за велике місце якостям емігрантським, політично-статичним, віддаляють від якостей крайових, динамічно-революційних.

Визначивши для еміграції тільки помічне значення не тільки тепер, але й колісь, після її частинного повороту на рідні землі, ми ясно ставимо справу й заощаджуємо собі розчарувань та гірких жалів у майбутності, уникаємо багато безпотрібних конфліктів у сучасності.

Україна втратила і ще втратить дуже багато крові. Її простори опустіють, як пустіли колись після татарської навали і в часі Великої Руїни. Населення її прорідне ще більше після примусового екзоду московських та інших неукраїнських елементів. Але природне здоров'я і велика плідність українського народу швидко вирівняють всі втрати. Було б наївністю думати про масове переселення української еміграції та перебільшувати його значення. Авже ж, коли повіє вільний вітер на українських степах, будуть вертатися туди українці з холодного Сибіру, з північних тайг, з сухого Туркестану. Вернеться де-хто і зо старої еміграції — для кожного місце найдеться. Але в'язати з тим великі надії й розраховувати на вирішну політичну роллю еміграції — це ілюзії, що їх підсичувати і даремно, і шкідливо.

СФІНКС НА СХОДІ

I.

Нервовий час, в якому живемо, з головокружною швидкістю наближає нас до остаточної розгри двох світів: вільнолюбного Заходу і орієнтальної деспотії, очоленої червоною Москвою. Це буде останній бій, де з обидвох сторін мобілізовані будуть всі сили, кинені будуть всі резерви.

Вже друга світова війна примусила включити в воєнний змаг не тільки чоловіче населення, але й жінок. По обидвох сторонах барикади брали вони помічну участь у широко-закроеному масштабі, не тільки на постах і в ділянках, безпосередньо зв'язаних з війною і бойовими діями, як лікарки, медсестри, телефоністки, стенотипістки, робітниці в воєнному промислі і т. д., але часто і в перших бойових лініях зо зброєю в руці.

Всі знаки вказують на те, що в майбутній пробі сил прийдеться жінкам взяти на себе тягарі ще важчі, понести жертви ще більші. В кабінетній тиші пильно розробляються плани якнайширшого включення всього населення в систему оборони своєї країни, в тому числі відведено поважне місце жінкам. Тут і там поміж рядками преси помічуємо короткі, але багатомовні вістки про те, як передбачується переведення жіноцтва на загальну оборонну лінію держави, як забулюється вона об загальну схему тотальної мобілізації народу.

Це саме по собі дуже цікава тема, що до неї варто буде ще повернути. На цьому місці не кладемо собі завданням дати перегляд можливостей доцільного використання жіноцтва в оборонній акції, не ставимо нашим читачам образу жіночої

долі в близькій уже може війні. Нас цікавить найперше питання: що буде зо 100 мільйонами жіноцтва в ССРСР, які воно займе позиції і як буде вжита ця велетенська людська маса в жахливій машинерії модерної війни атомового віку?

Беручи до уваги заокруглені цифри, в рамках советської тюрми народів живе 200 мільйонів людей, з того половина жінок. Для них уже призначене місце в агресивних плянах московського кольоса. Хто вони, ці жінки, що в нормальних часах людського співжиття були б нашими сестрами, разом з нами прямували б до поправи людської долі на світі, до щастя людини на землі, а тепер, заковані залізними обручами большевицького терору, може засліплені пропагандою великої брехні стоять перед нами в далекій перспективі, як великий Сфінкс?

Основою цього масиву жіноцтва советчини — це московська жінка. Майже половину всього числа вона творить. Що ми про неї знаємо? Не бачимо її серед нас, не маємо змоги безпосереднього контакту і близького пізнання. Сказав хтось, що найчистіша душа народу зберігається в його піснях і в його жінках. Жінка, як елемент по своїй природі мало революційний і більше консервативний, найменше підлягає чужим зовнішнім впливам, найліпше відзеркалює характер свого народу. Якби це була правда — нам вистарчило б подати в скондензованій формі московську натуру, щоб мати образ московської жінки.

II.

Ми знаємо тип московської жінки таким, як його передала нам історія, література й зустріч з нею в часах, коли це було можливе. Формувався він у часі, коли фінсько-монгольська, з одної, і слав'янська кров, з другої сторони, злилися вже і витворили расово-фізичну московську людину.

В той час, коли расовий момент в будові московського народу був уже фактом завершеним, духовість його ще перебувала в пливких формах і не скристалізувалася ще остаточно.

Пасивність і духовна повільність — це найдавніші знані нам ціхи московської жінки. Нерідко пробували це пояснити довговіковим впливом татарської неволі, що витиснула своє п'ятно на духовості цілого московського народу. Одначе гаремні впливи Ісляму за короткий час діяли, щоб могли повністю підтягнути московську жінку під спільний знаменник орієнтальної рабині, бездушної істоти, так, як її місце визначене в Корані. Татари прийняли Іслям пізно і в них не прибрав він найчистішої своєї форми. Причини тут слід радше шукати у впливах московського православ'я, що глибоко запустило своє коріння в візантинізм у його декаденсі, коли упав він під напором зелених прапорів пророка, шукав собі пристановища на далекій і холодній півночі.

В немалій мірі причинилася до того географічна і політична ізоляція Московії від західного світу. Тільки дуже рідко кому пощастило побувати в Московії, приглянутися її звичаям, щасливо вернутися до рідної країни та описати те, що бачив. Для нас цікавий буде голос Зігісмунда Герберштайна з-під Зальцбурга, спеціального амбасадора німецького цісаря до московського царя Івана III, де він дає ось таку характеристику умовин, в яких жила тодішня московська жінка:

«Жінки багатших людей входили до «терему» зараз після пошлюбної ночі і рідко його опускали, хіба в закритих повозках, аж доки не постарілися і не втратили всієї принади для зальотних чоловіків. В теремах мали вони свої власні вівтарі, там їх відвідували попи, жебраки і блазні. Звідти рядили вони своїми рабинями, там їли, зодягалися і

підмальовувалися. Рідко котру з них учили читати, а як це завжди буває в гаремному житті, завжди замішувалися вони в конспірації.

Жінку боярина могли покликати до гостей, щоб вона почастивала їх гостинним трунком. Багато зодягнена в атласи і срібно-ткану одіж, перли й намисто, сходила вона вниз по сходах, тримаючи в руці чарку вина, пригублювала її та подавала гостеві. Неначе знак вічної покути тримала вона в руках.

На символ свого права карати жінку, в часі шлюбної церемонії чоловік доторкав її легко бичем, якого опісля вживав уже не з такою легкістю. Він був «грозний», страшний хазяїн у родині, а його воля була законом у хаті».

Не диво, що серед таких умовин впродовж цілого середньовіччя і до пізніх часів нового віку не стрічаємо в Московщині ні княгині Ольги, ні Марти Борецької, ні Ориси Зависної. Жінка не має власної волі, її життя замкнене поміж теремом і церквою, її аспірації не виходять поза межі жіночих інтриг.

III.

Виростаючи під тими впливами і в такій духовій атмосфері, московська жінка не мала змоги розвинути так, як її подруга в інших народів. Тому теж, коли відносини змінилися настільки, що жінка могла відотхнути вільніше і знаходила відвагу переломити соціальні пересуди, її душа розлилася поза береги втертого віковою традицією русла. Надзвичайна психологічна різноманітність, неначе шукання себе, несвідома потреба себе виявити — ось що находимо в московській жінці пізнішої доби.

Так, як Достоевський змалював нам «русского человека» з його месіянізмом і з новою релігією

життя, так Толстой дає нам перекрыї жіночої душі московки в ідеалізованому ним образі. Для нього жінка, це свята істота, лагідна і таємнича, делкатний організм, що його нещастя легко може звернути з рівноваги і скинути в безодню. Це до деякої міри неземське сотворіння, що навіть у найбільшому моральному впадку зберігає в собі відблиск небес. Жінка — це вічна жертва. Жертва природи в першу чергу, жертва своїх нервів, що заставляють її терпіти навіть серед найглибшого щастя, жертва своєї імагінації, буйної і палючої, жертва кохання, що ніколи її морально не вдовольнить.

Одначе, яка б не була болюча її доля, в глибині свого серця криє вона гарячу віру в найвищу справедливість та остаточне очищення.

Це, без сумніву, ідеалізація жінки. Але цей тип не створений тільки в романах Толстого. Він узятий з життя, хоч може відбиває він у собі, наче в дзеркалі, прагнення бачити московську жінку такою, якою вона не є.

Неначе антиподом ось такої жінки виступає тип, знаний нам з повістей і драм Винниченка, українських мовою, московських проблематикою. Студентка, що проводить ночі з папіроскою в губах на дискусіях про ціль життя, дружина, що не знаходить свого місця в родині і шукає заспокоєння в «чесності з собою», інтелігентка, що спролетаризувалася духово, втратила власне коріння і занисла в повітрі. Правда, часами вона революціонерка. Віддасть життя, як Софія Перовська, чи стане на чолі терористів, як Віра Фігнер. Але все те — неначе перехідний стан в далекій дорозі до якоїсь незнанної цілі, втікання від сучасности й дійсности у вимріяний світ. Нема стійкости в доброму чи злому, широкий маятниковий рух від добра до зла і навпаки.

IV.

Ось таку московську жінку ми могли бачити і студіювати. Ми могли її хвалити або ганити, вона могла нам бути чужа чи рідна — це неважне. Але ми могли її пізнати і знати, до чого вона здатна, чого по ній сподіватися.

Але чи можемо те сказати про жінку советську? Що ми знаємо про неї поза тим, що доходить до нас з цензурованої преси і з поверховних описів советської країни її ентузіастів і противників?

Ми маємо змогу довідуватися дещо від тих наших сестер, що самі побували довший чи коротший час у большевицькій суспільній і державній системі і тепер опинилися серед нас і побіч нас. Однак це, помимо всього страшного духово-нівелиючого впливу большевизму, українки, що в них навіть ціле покоління нелюдського морального тиску не знищить тисячолітнього коріння сонячного і погідного світогляду української Еллади.

Однак, навіть зберігаючи свій питомий духовий устрій, советська жінка, а передусім московська жінка, вплетена між тугі колеса державної машини, затрачує власну рівновагу і йде за силою розгону тієї машини в напрямі, куди її штовхає суспільно-політична система. Дисциплінованість московської півночі і візантійсько-орієнтальна покірливість не піде на прох: свої емоції розснатимуть радніше в цілковитому підкоренні режимові, в егзальтації про а не контра системи.

Ми пригадуємо собі з німецьких воєнних звідомлень, як теж і з большевицької пропаганди, скільки жінок брало активну участь у першій фронтівій лінії, як кулеметчики, обслуга протитанкових і протилітунських гарматок. Оті «флінтенвайбер», з одної сторони, були предметом насміху німецького вояка, з другої, будили неясне

і мимовільне почуття респекту. Московські звідомлення дуже часто подавали жіночі назвища, як носіїв орденів та інших воєнних відзначень. Позволимо собі на цьому місці зацитувати уривок з брошури «Жінка в країні рад» М. Луговіківної, виданої 1947 року в Києві заходом «Українського Видавництва Політичної Літератури»:

«Мільйони жінок у дні війни прийшли на виробництво і безперервно постачали Червоної Армії зброю і продовольство. Доблесною працею радянські жінки допомогли своїм чоловікам, батькам, братам і синам розгромити німецько-фашистських загарбників...»

...Багато радянських жінок захищали свою соціалістичну Батьківщину зі зброєю в руках. Ідучи пліч-о-пліч з чоловіками в рядах Червоної Армії, в партизанських загонах, вони виявили безприкладну стійкість, хоробрість і героїзм. Інженер-хімік Валерія Хом'якова ще до війни оволоділа складною професією льотчика-випишувача. В червні 1941 року Валерія Хом'якова змінила учбовий літак на бойову машину. Першого «Юнкерса» вона збила під Сталінградом у дні його героїчної оборони.

Радянський народ пишається відважними льотчицями Героями Радянського Союзу Євдокією Носаль, Наталією Меклін, Антоніною Зубковою.

Ніколи не забудуть радянські жінки героїчного подвигу Валерії Гнаровської, яка кинулася зі зв'язкою гранат на «Тигра» і ціною власного життя затримала ворога, що був прорвався через лінію нашої оборони.

Тисячі самовідданих жінок — лікарів, медичних сестер, санітарок рятували життя радянських воїнів на полі бою. Як льотчиці, мінометниці, зв'язківці, водії танків, зенітниці, кулеметниці боролися з ворогом у дні ве-

ликої вітчизняної війни доблесні радянські дівчата і жінки».

Значить: большевицький режим у своїй воєнній підготові ставить на жінку не тільки як на допоміжну силу в воєнній індустрії та воєнній адміністрації, але як на активну учасницю збройних сил.

До того йшла і далі йде шалена підготовка моральна і фізична: «марші фізкультурниць», «дні фізкультури», що їх тільки дуже рідко в уривках советських фільмів можна оглядати, дають передсмак переключення на воєнні рейки велетенських жіночих мас, до чого ніколи не буде спроможний демократичний світ.

Один з чужинних дипломатів розказує про те, як був на обіді в Максима Літвінова-Фінкельштайна, тодішнього міністра закордонних справ Совдепії, і там запізнався з його двома дочками, що якраз вернулися з вправ скоків парашутами. Ось так нажимає кольосальний бюрократичний апарат школу, місця праці, і просто змушує найширші маси населення, а в тому й жіноцтва, брати участь у мілітарній підготові. На прикладі міністерських дочок стало це ярко перед очима чужому дипломатові. Але чи розуміє це пересічна людина мільйонових мас суспільства?

Під кличем рівноправності жінок, їхніх однакових життєвих шансів нарівні з чоловіками відбувається нечуване досі в історії людського роду наснажування жіночої її половини величезною потенціальною енергією до використання в підбою світа. Як довго це може витримати нарід—це інша справа. Бо советська жінка додатково взяла на себе тягар співучасті в розбудові воєнного потенціалу разом з чоловіками. Ці перегони йдуть аж до втрати віддиху і треба живучости та витривалости примітивної істоти, щоб дати цьому раду.

Цю жіночу панщину закріплює стаття 112 сталінської конституції:

«Жінці в СССР надаються рівні права з чоловіком у всіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя».

Ось так під плащиком еманципації жінок та їхнього урівноправнення в політичному, соціальному й економічному житті проводиться уярмлювання жінки стахановськими правилами і нормами.

Щоб не бути голословними, загляньмо знову до цитованого вже вгорі видання:

«9 лютого 1947 року український народ обрав до складу Верховної Ради УРСР 112 жінок. Серед них заслужений лікар Поліна Радченко, стахановка 4-ої київської взуттєвої фабрики, майстер дільниці Марія Ярмоленко, інженер Зуївської електричної станції Раїсса Харченко, доцент харківського хімічно-технологічного інституту Парасковія Михайленко... Депутатом до Верховної Ради УРСР обрано і другу харків'янку — Олену Ігнат'єву. Вона, дочка робітника, працює бригадиром молодіжної бригади електрозварниць харківського заводу «Серп і молот». Стахановський досвід своєї роботи вона передає молодим робітникам. Серед народніх обранців до Верховної Ради УРСР Федосія Іванілова — керівник однієї з виробничих ділянок Дніпропетровського паровозоремонтного заводу...»

Обранці народу, жінки-депутати Верховних Рад, місцевих Рад депутатів трудящих, працювали і працюють для ще більшого зміцнення економічної і військової могутності Радянської держави».

Таким стає перед нами образ советської, отже в першу чергу московської, жінки в освітленні большевицької пропаганди. Як дуже відбій він від своєї попередниці з-перед несповна двох по-

колінь, якої правне становище в суспільстві фіксувалося ось такими постановами закону:

«Дружина мусить коритися своєму чоловікові, як голові сім'ї, ставитись до нього з любов'ю, з шанобою і необмеженим послухом, всіляко годити йому».

(107 стаття X тому «Зводу Законів» Росії).

V.

Коли ми з цього пропагандивного міражу виберемо посередню лінію правди, доведеться нам зробити ось такі висновки:

1. Велетенська і жахливо консеквентна державно-політична машина з послугами розгалуженого бюрократичного і партійного апарату від кількадесяти літ працює над залученням жінки в індустрійний і військовий потенціал большевизму.

2. Довготривалий тиск тієї системи із послідовною і до найвищих меж нагрітою пропагандою позначився великим впливом на психологію і духову структуру підсоветської жінки.

Можливо, що ця жінка любитиме не тільки одностайний грюкіт великозаводних машин, але й спів соловейка в місячну ніч; що радітиме новим капелюшком і нілоновими панчішками, як і її посестра в Парижі чи в Нью Йорку; що її душа прагне так само кохання і материнства, як і в усіх жінок на цій планеті; що жіночої ніжності та утульного тепла родинного життя не розвіють ні фабричні гудки ні стакато маршу танків і тракторів.

Однак, коли полчища Джінгісхана рушать на світ, — там буде теж і московська жінка, що з фаталізмом Сходу, з одної, і з заїлістю фанатика, з другої сторони, ітиме пліч-о-пліч з московським мужиком і пролетарем до бою за «матушку-Россею». Хто на це примикає очі, хто не хоче цього розуміти — цей тікає від дійсності і пізнає її тоді, коли буде запізно.

В ТІНІ ВЕЛИКОГО МОГОЛА

Грецький історик Геродот в одному місці розказує про те, як скити воювали персів і забарилися на тій війні кілька літ. Вернувшись додому побачили, що раби зайняли їхні місця, заволоділи їхнім майном і жінками та вхопили за зброю проти своїх колишніх панів. Військове щастя почало відвертатися від скитів, — раби перемагали. І промовив вожд скитів: «О мужі скити! Невже ж не бачите, з ким воюєте? Чи ж не раби це наші? А вони звикли до бича, не до меча!» І вхопили скити за бичі та рушили ще раз на рабів. Коли ж ті почули свист батоги над головами — покидали зброю і розбіглися в переляку по полі.

Дві з половиною тисячі літ тому назад писані ці слова і вчать вони нас вічної правди, що не всіх ворогів можна побивати однією і тією самою зброєю. Кого мечем, кого бичем, а кого хитрістю, чи по модерній термінології — зброєю політичною.

І як дивно стає нам, коли бачимо метушню і нерішучість у підході до того, щоб знайти властиву поставу до московського світу. Коли чуємо базікання про потребу порозуміння з Москвою, як втримати світовий мир — нам, що мають за собою 900-літній досвід сусідства з нею, грає усміх на устах. Бо це так, якби запросити розбишаку до дискусії над тим, як найкраще забезпечити людську працю і власність. Коли дехто мріє про поділ світа на дві сфери впливів — московську й американську — і вмовляє в себе можливість такого налагодження взаємовідносин і тривкості побудованого на тій засаді ладу — ми не можемо про нього думати інакше, як про легковірного

маніяка, що грається з вогнем. Нам стає моторошно, коли читаємо про те, як американські сенатори домагаються випустити заклик до російського народу, миролюбного і справедливого, що тільки вправ жертвою кліки тиранів на Кремлі: нехай простить їм Господь, бо не відають, що чинять і яку долю готують для свого краю і народу.

Наскільки краще судив москвинів шведський король Густав Адольф, що ще в 1617 році виголосив у Штокгольмі ось таку промову до шведського парламенту:

«Москаль може справедливо чванитися, що він є пан і владар над безмежними просторами Європи й Азії, одними з найважливіших сторін світа. Не можна поменшувати його могутності, бо ця країна заселена численною шляхтою, величезною кількістю селянства і многолюдними містами. А свою силу він нераз уже виказував кольосальними арміями, що їх виводив на бій проти нас і чимало є таких між нами, що це на свої очі бачили.

Ця його велетенська сила тим більшого значення набірає, що природнім розміщенням озер і річок він швидко може транспортувати свої сили з місця на місце, з Каспійського моря вгору Волгою і вниз Волхов-річкою аж до Балтійського моря.

...Ласка Господня наразі не дозволяє йому на те, ні одним судном не може він показатися на Балтійському морі... ми відтягли його від Балтики, куди тяготіє його експансія і торгівля...

...Але не їх це звичай проживати в мирі.»

Скільки могли б навчитися з цієї промови, виголошеної 300 літ тому, сьогоднішні державні мужі, що в їх руках спочиває доля світа? На

весь світ кричати, до свідомости найпростішого обивателя довести, що не є звичаєм москаля проживати в мирі і хто говорить інакше, той обдурює самий себе і пускає тумана власному народові.

Хижак не може мирно жити в світі. Його таким створила природа, таким він залишиться до скінчення віку, доки житиме в світі рід його. Як з вівці ніхто вовка не зробить, так вовка ніхто в вівцю не переробить. Є народи працьовиті, народи волелюбні, народи ліниві і народи — драпіжники і ніяким філософуванням того не змінимо. Це й мусить бути вихідною точкою у встановлюванні взаємовідносин з Москвою, а хто виходить за становища іншого, той добровільно відступає на слабші позиції. Кого досі не навчила історія Москви, брудного села над болотистою річкою, що впродовж віків своєю брутальністю, холодною жорстокістю, пажерливою захланністю виросло на потугу, в тіні якої тремтить сьогодні весь світ — того до суду-віку ніхто нічого не навчить. І горе тим, кого вони провадять.

Бо при всій своїй рафінованій хитрості, при надлюдських зусиллях технізувати й механізувати своє життя та вбрати його таким чином у форми цивілізації, москвин усе ще залишився примітивом, що лицарського противника вважає дурним і має респект тільки перед силою. Шанує того, кому мусить коритися, жорстоко розправляється з тим, кого перемаже. Ніяка зовнішня позолота не закрие московської суті, східної душі, що з терпеливістю звіря з джунглів буде десятиліттями, а то й століттями ждати на догідний момент. Ударів він зазнав багато і зазнає ще немало, але чи знайдеться хтось, що вмів би завдати йому удар смертельний?

Вже були такі, що розуміли, що тільки сила москалеві до розуму промовляє. Карло XII, На-

полеон, Гітлер — ці приклади нераз наводяться, їхні помилки стратегічної натури нераз аналізуються. А через те в слабодухів стає перед очима образ мітичної потвори, що їй на місце одної зрубаної голови, дві нові виростають. Неситий Молох, супроти якого ведуть політику заспокоєння, кидають йому в пащу один нарід за другим — а він пожирає людство, паралізує волю і вбиває охоту до спротиву.

«Доблесная красная армія», скріплена передніми стежами мільйонів жовтошкірих, як звір з Апокаліпси засіла в глибині євразійського континенту і скляними своїми очима пильно стежить за порухами вільного світу. Та це не перша сила, що її привела Московщина на світ. Незлічені полчища царської Росії теж мали своїх попередників. Англійський подорожник Флетчер ще в 1576 році налічує постійну військову силу Московщини на околом 150.000, з чого 80.000 постійної армії, розміщеної на пограниччях, гарнізонами по містах і на чутливих стратегічних місцях, 12.000 пішого війська в околиці Москви, 2.000 піших і 1.500 кінних у самій Москві, 28.000 наемників зпоміж чужинців, а решта — козакує чи в формі розбищацьких банд на службі царя чекає на призначення. В тих часах тільки Велика Порта могла собі дозволити на таку армію. Не входимо в те, чи обсервації подорожників і помічення тодішньої англійської розвідки точно покриваються з правдою: важне те, що Москва від зарання свого імперіялізму пильно дбала про свою військову силу, мілітарну могутність і що її армія, формована і переформована на різні зразки, має за собою довгу традицію. А східній фаталізм, мертв'яцьки-безвольний послух мешканця євразійської рівнини роблять її силою страшною, перед якою справді може дрижати світ. Коли насичена вона буде фанатизмом, до червона роз'яреною ненавистю до ворога, коли роздують у

ній дримаючі грабіжницькі інстинкти завжди захланного на чуже добро кочовика — ледви чи зможе ставити їй чоло закоханий у вигодах і розпещений у добробуті Захід.

Що можна протиставити тій силі? Безумовно і конечно — таку ж саму силу. Бо ніякі дипломатичні викрутаси, ніякі закликання магів не можуть проти маршу танкових кольтон, від яких земля здригається в своїх основах. Але корейський приклад показує нам, що матеріальної сили замало. Бо озброєні старосвітськими рушницями китайці, з в'язкою ручних гранатів за поясом і кількома пригорщами рижу в торбі, потрапили змусити до відвороту озброєних по зуби наймодернішим військовим вирядом американців. Ніякі оправдання клімату, скороченої бойової лінії, географічних умовин тощо не закриють того факту. Так колись скидали в море біля Одеси французів у 1919, на той час найкращу армію Європи, переможницю кайзерівської Німеччини. Мусить бути щось інше, що вирівнює артилерійський вогонь, що надолужує брак літаків. Бо в змагу світів беруть участь не змеханізовані роботи, але передусім і головню живі люди. Перевага зброї, хоч і як велика, сама по собі не вистарчить, коли не буде охоти нею орудувати, або коли наткнеться вона на волю ворога, більш жагучу, фанатичну, до глибини душі переконану про слушність своєї справи. Матерія ніколи не переможе живої людини. Ще недавно маршал Бадоліо, що командував італійськими частинами по аліянській стороні після упадку фашистського режиму, робив завваги американському командувачеві фронтом, що він іде до наступу аж тоді, коли переріє землю гранатами і бомбами до тієї міри, що не то людина, але й миша не останеться в живих, а це неспівмірно протягає війну, дістав відповідь, що на виріб гармати потрібно 20 хвилин, а на вирощення людини 20 літ. Дуже гарна така дбай-

ливість про життя вояка. Але коли пристосувати таку філософію супроти противника, що не жаліє мільйонів — не все виправдається.

Нова зброя? Ми чули про неї від часу барабанного вогню пропаганди Геббельса. Шож, історія переказує нам про радикальні звороти воєнної штуки, головню через технічні винаходи: бойові вози проти гоплітів, легка кіннота монголів проти тяжкого лицарства, винахід стрільного пороху і, нарешті, атомна бомба. Але, хоч зависла вона маревом знищення над людством, не стримає волі варвара до маршу на світ. «Бомба висить — Ходя іде, бомба впаде — Ходя піде» можна парадфразувати народню загадку. Але піде не тільки Ходя, піде і Ванька, піде напевно, як тільки раз зірветься з припони, не стримають його ні «А-бомби» ні водневі бомби, коли розіграється останній бій.

Перемога за вольними народами може бути тільки тоді, коли вхоплять вони за властиву зброю проти ворога, як натрапили на властиву зброю скити в Геродота. Зрушених до маршу мультимільйонових мас євро-азійського континенту, скованих залізною дисципліною, розфанатизованих ненавистю до білої раси, озброєних наймодернішою зброєю з московських арсеналів — не спинить ніякий удар з-зовні. Під колесами історії загине вольний світ, якщо триватиме на своїх застарілих позиціях і не відкриє правди, трагічної правди українського народу, що тільки внутрішнім ударом можна збити з ніг цей кольос, націлений на світ, на душу людини, якою виплекала її християнська культура. Тільки розкривши світло волі перед закованими в московських путах народами, збудивши в них надію на те, що впаде з шиї ярмо і загине Москвин, загине на віки і ніколи вже не матиме сили загібущі свої руки вп'ялити в живе тіло народів, можна здезорганізувати з-внутра цю

страшну воєнну машину, що нею сьогодні являється Советський Союз. Тільки велика візія волі, певної і вічної, поставить на ноги і розбудить відосередні сили московського кольоса і знеутралізує жах, що ним пронятий і обезволений велетенський людський масив тюрми народів.

Для нас це справа ясна, бо ми віру в мирне співжиття і мирне ладнання справи з Московщиною окупили смертю мільйонів і найстрашнішим життям, що його який небудь нарід мав упродовж історії. Але чи ясне це буде тим, що на їх думку кожду справу можна вирішити доляром і гарматкою? Хоч як потужні ці фактори були, є й будуть, але в відношенні до Москви вони ніколи не вистарчали і не вистарчать тепер.

Хто не потрапить найти союзника внутрі московської імперії, тому не допоможе охоронний вал на межах Московії, вінець морських і літунських баз навкола Совдепії, не захистить ніякий «пояс смерти», не врятує атомна енергія. Тільки поставивши на ноги всі поневолені і zagrożені Москвою народи з гарантією, що не залишені будуть самим собі, що не проміняється їхня доля за нафтові концесії чи контракти будови залізниць або електрифікації країни — можна мати надію побороти Антихриста і запевнити щастя людям на землі. Інакше прийдеться загинути, як гинула вчора Україна, як конає сьогодні Східня Європа, як пропаде завтра Далекий Схід. А на руїнах волі, на згарищах тисячолітньої культури фавстівської людини розсядеться Великий Могол, якого понура тінь на тлі червоної заграви вкриває сьогодні світ зловіщим прочуттям майбутнього.

«А РІДНИЙ КРАЙ НАМ БУДЕ — ЧУЖИНОЮ?»

Якось недавно довелось
Мені заїхати в Україну,
І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину.

(Тарас Шевченко).

I.

Політичний емігрант покидає рідний край з надією туди повернутися, якнайскоріше, при першій сприятливій нагоді. На вигнання іде він під примусом, вважає своїм обов'язком продовжувати боротьбу за ті ідеї, що через них найшовся на чужині. Це стає його великою ціллю в житті, підтримує його на душі, на силах.

Але роки йдуть. Час лягає тягарем на душу, попеліють мрії, витискає їх тверде життя в найдальші закутини свідомости, чуже оточення, буйне чуже життя стає на місце власного, слабшого. І так, поволі, з повного запалу бійця робиться обиватель, що або зайнятий боротьбою за егзистенцію, або поринає щораз глибше в вирі життя чужої землі, або, як тоді кажуть, «вростає в ґрунт» і «перестає думати по-старокрайовому». Образ рідного краю затирається, щораз більш невизначні контури стають йому перед очима, на концертах українських пісень, на національних святах, при коляді. Вигаслої і спопелілої своєї любови до рідного краю не вміє він передати дітям. Хто слабший — того влітає в себе чужа земля зовсім. Дехто борониться — в нього роздвоюється душа: часами перемагає емоційний момент — і він тоді думками в Україні, часами в

свідомості повністю заволодіє особистий інтерес — і він тоді ногами на «прибраній батьківщині».

Це соціологічне незмінне явище, вічний процес асиміляції, що його досі ще ніхто не зумів перемогти.

Більш як хто інший, досвідчила його на собі українська еміграція: перша велика українська політична еміграція, мазепинська, більш тридцяти літ невтомно працювала на всіх тоді можливих дипломатичних засобах. Вона жила не тільки мріями про рідний край, вона мала нагоду вернутися туди в тріумфі, хоч дуже короткотривалому, але все таки вернулася до влади і тим більшу могла мати надію, що вернеться в друге. Вона випрацювала для свого краю конституцію, на той час одну з найкращих у світі. Але не минуло одне покоління — як з неї не залишилося нічого. Одні, приваблені амнестією і стомлені безвиглядністю боротьби, вернулися доживати віку в Україні, другі розбрилися по світі і сьогодні тільки вкриті пилом документи європейських архівів відкривають нам сліди їхнього існування і діяння.

Запорозька Січ перейшла довгу мандрівку на еміграції: з-над берегів Чорного Моря, під турецькою суверенністю, але в близькому сусідстві з Україною, звідки припливало безнастанно поповнення — на гирла Дунаю; звідти над Дунай у Бакаті, під австрійську протекцію; з Банату назад над Чорне Море; звідти остаточно в Україну. Вийшла на еміграцію, як суцільний осередок військової сили і незалежної української політичної думки, що мусіли податися перед перевагою Півночі. Після однієї тільки генерації — пішла на компроміс, що був замаскованою формою капітуляції. Бо перед нею стояла альтернатива: розплистися в чужому морі, втратити всяке самостійне існування і політичне значення, або вер-

нутися на рідну землю з надією зберегти рештки свого козацького суспільного ладу.

Військово-політична еміграція після визвольних змагань 1917—1920 років найшлася в іншій ситуації, ніж давніші. З одної сторони поворот їй був замкнений навіки. Після амністії 1923 року вернулася більша хвиля еміграції, між ними багато наукових сил з професорами Михайлом Грушевським, Степаном Рудницьким і Миколою Чайковським на чолі. Скоро вони пропали, їхня доля стала відстрашливим прикладом для інших, а зрештою можливість добровільного повороту замкнулася: елемент, що прожив довший час в атмосфері вільного заходу, був небажаний серед советських відносин.

З частиною українського материка, доволі великою, а саме з Галичиною, Волиню, Поліссям, Холмською Землею, Бесарабією, Буковиною, Карпатською Україною — зв'язок був вільний і частий обмін культурними цінностями значний. Еміграція поповнювалася новими втікачами, що приносили з собою дух змагань батьківщини, люди їздили сюди й туди, на студії, на стрічі, в подорожі. Можна було жити поза межами рідного краю, але так близько нього, що затрачувалася чужість оточення під подихом вітру з рідних піль, з українських гір.

Самий же час еміграції пробував в очікуванні політичних змін, що були не тільки побожним бажанням кожного емігранта, але кожної хвили могли стати найреальнішою дійсністю. Не минули два десятки літ, ще не всі голови покрилися сивиною, як нова хуртовина звіялася над світом, перевернула Європу догори ногами, але... разом з тим вирвала надію з сердець багатьом, дуже багатьом. Нагло люди пізнали щось, чого не ждали: що можна було двадцять літ очікувати

змін, що зміни прийшли великі, але для українського народу з того нічогосінько не вийшло.

Психологічні зміни в еміграційній масі, неначе затримані в своєму бігові через двадцять літ, раптово рушили скорою ходою наздоганяти втрачений час. Відчуженість і віддаленість від краю, безнадійність політичного положення викликали звичайні наслідки: дефетизм у різних своїх відмінах, зневіру, збайдужіння та політичне отупіння, з якого нелегко було й буде вирвати еміграційну масу навіть і найбільш енергійному та ідейному національному проводові. Мова газет, резолюції з'їздів і промови на вічах не віддають повного стану напруги національного горіння. Далеко більш проречиста мова циферних звітів: скільки зложено на національні потреби і яка була кількість жертводавців.

II.

Який під тим оглядом стан нашої політичної еміграції тепер і які перед нею вигляди?

Еміграція з визвольних змагань щойно тепер увійшла в свою критичну фазу. Якраз минуло одне покоління, від коли вона вийшла поза межі України. Це час, коли минула молодість, а разом з нею юнацький запал і молодечі мрії. Перед собою тоді людина має мало: вона починає робити рахунок пройденого і тоді або оборониться перед сумнівами, або впаде під їхнім тягарем.

Її число і моральне становище скріпилося припливом еміграції нової. Відступ часу між ними ще не такий великий, щоб вони були для себе зовсім чужі і незрозумілі, щоб одні на других дивилися, як на людей з іншого світу. Багатьох еднають родинні вузли, спомини спільного довкілля, спільні знайомі. Вправді нераз виростали вони під інакшими суспільними, політичними й

економічними впливами, в інакшому вихованні, але в загальному органічний їхній зв'язок безсумнівний і це великий плюс, якого не мала досі українська еміграція в минулому.

Українська політична еміграція має перевагу над усіма іншими в тому, що перед нею стоїть велика ціль: вона бореться не за зміну режиму, як еміграція російська, не за ті чи інші політичні впливи, за ослаблення політичних зв'язків з Москвою, як еміграція чеська, або румунська чи болгарська: вона бореться за повну політичну незалежність своєї країни і через те в неї повсякчасно перед очима сенс її існування і свідомість того, що вона емігрувала не перед українським народом, чи навіть його великою частиною, але перед ворогами українського народу. Тому й має вона цілюще джерело, де вона все регенерується і звідки черпає свої моральні сили.

Що може подати на свій сенс еміграція московська, все одне, білогвардійського чи власовського типу? Звільнення народу від тиранії? Та ж це саме російський нарід експлуатує всі інші в межах советського Союзу! Її нарід дійшов до небувалої передтим у своїй історії могутності, ніяка царська імперія не досягнула такого блиску, не могла задовольнити національної московської гордості до того ступеня, як це зробили більшовики. Яке моральне оправдання перед російським народом має вона? Що несе вона для нього на своїх прапорах? Мобілізує світ проти СРСР вона тим самим працює для підрізання кореня могутності московської імперії. Це давно зрозуміли ті російські емігранти, що по мимо ненависти до большевицького ладу закликали і закликають російську еміграцію не йти зо зброєю в руках проти нього. А через те російський емігрант почувується в дивному стані людини нікому непотрібної, якщо він чесний. Московський нарід його

не потребує, він має інших, що ліпше і краще для нього роблять роботу. Чужі його не потребують, бо він не репрезентує московського народу.

Наскільки сильніша під тим оглядом моральною позиція українського політичного емігранта — відразу впадає ввічі. З ним можуть не рахуватися, можливо, він не потрапить нічого зискати для України від чужого світа, але він для України потрібний, він живе її бажаннями, її потребами, її боротьбою. Духово він нерозривно зв'язаний зо своїм народом і місце його на землі певне, він не є і не буде непотрібним, якщо сам від свого народу та від його боротьби не відстане.

Але разом з тим не можна замикаати очей на серйозні недоліки сучасної української еміграції, що ставлять її в положення до деякої міри гірше, як давніше.

Велика частина еміграції найшлася поза межами рідного краю не з власної волі, на знак протесту проти поневолення України, або зберігаючи своє життя для дальшої праці і боротьби. Набрило сюди дуже багато зовсім випадкового елемента. Кінець війни застав у Німеччині чималу кількість людей, що виїхали туди на примусові роботи. Відомо, що не раз це відбувалося так, що на село накладали контингент, скільки мусить дати робітників. І село рятувалося так, що видавало з себе елемент найменше бажаний, негосподарський. Цей то елемент у великій мірі творив «революційні кадри» по таборах переміщених осіб і був тими «масами», що давали «мандат» короткотривалому бандерівському володінню в таборах.

Не можна теж забувати про безсумнівний факт, що разом з тим на еміграцію посунула хмара спекулянтів і зараз же з першого дня закінчення війни з замилюванням та з успіхом свої спекулянтські практики продовжувала в емігра-

ційному житті і старалася їх перекинути на країни свого нового поселення.

Але найважливішим фактором послаблення потенційних спроможностей діяння української політичної еміграції — це її розпорошення і віддалення від рідного краю. Після першої світової війни величезна більшість військової еміграції гуртувалася в ось таких країнах: Чехословаччина, Франція, Бельгія, Німеччина, корінна Польща. Звідти до України — рукою подати. А тепер, коли зникло марево репатріяції, що більше двох років зганяла сон з очей більшості нової еміграції і коли почалося її розселення по світі, вона найшлася перед konieczністю виїздити в такі країни, як Канада, Злучені Держави Північної Америки, Венесуеля, Аргентина та Австралія. Осідає там на величезних просторах, часто без тіснішого зв'язку з собою. Несе з собою не тільки самі негативи, як ось політичне чи релігійне розбиття, але й позитивні цінності, як організаційний хист, любов до українського слова, турботу за молоде покоління. Вправді в деяких країнах застас давно осілих українців, але вони вже перестали себе уважати еміграцією, правдива батьківщина відійшла в них у тінь перед «прибраною», своїми життєвими інтересами вони так тісно пов'язані з країнами нового поселення, що їхній життєвий шлях не йде рівнобіжно з тим, що ним ступає український політичний емігрант.

Ми ще не усвідомили собі повністю того, що значить для політичної еміграції фактор віддалі. Французька приповідка каже: «далеко очі — далеко серця». Ця сумна правда ще більш яскраво виявляє себе в житті політичному, як у житті особистому. З перспективи сьоми тисяч кілометрів рідний край виглядає не так, як ми його бачили і відчували в Європі. Його страшна доля блідне в красках супроти американського добро-

буту, що його оглядаємо кожного дня. І тут починається трагедія завмирання еміграції, поступового відчужування її від власного народу: вона зависне на деякий час у повітрі, бо від рідного краю відбігла далеко, а з новим краєм психологічно ще не зовсім злялася. Аж наступне покоління робить цей останній крок і переступає межу, що ділить еміграцію від нового життя.

III.

Невже ж нема для нас виходу в такому положенні, невже ж мусимо піти неодмінно тим самим шляхом, що йшли еміграції попередні, свої чи чужі? Невже ж відійдемо так само в забуття, з жалем або з байдужністю в серці?

Відповіді на те певної ніхто дати не може, тим менше можемо це зробити ми самі, учасники того суспільного процесу. Але ми можемо багато зробити, щоб цей процес опізнити, щоб зберегти себе якнайдовше в стані духової опозиції процесові емігрантцтва, в стані якнайдовшої духової мобілізації, в стані готовости піти за покликом рідного краю.

Перш усього, правдоподібно нашій еміграції не прийдеться так довго ждати на політичні зміни, як це було давніше. По друге, ми можемо себе манити ілюзіями, що наш сподіваний поворот, якщо взагалі наступить, відбуватиметься далеко не за таких самих умовин, як це було в 1941—1942 роках. Отже фактор часу в нас покищо не буде відігравати такої нищівної ролі, як у попередніх еміграціях. Та чи ми потрапимо цю перевагу використати, чи підготовлятимемо себе до повороту? Це мало, що ми горлаємо про нашу любов до України, про посвяту для неї і потребу боротьби та праці для неї, це мало, що ми собі важну роль приписуємо і думаємо, що Україна

без нас не обійдеться. Навіть уряди для неї творимо і міністрів напоготівлі тримаємо. Шевченко неменш за найбільших теперішніх патріотів любив Україну, а побувши від неї здалеку довгі роки, коли прийшла вимріяна хвиля — він «заплакавши, назад поїхав на чужину». Олена Теліга віщим серцем поетки передчувала тяжку душевну боротьбу, заки емігрант з'єднається назад з своїм народом. Даремно було б думати нам, що вистане одного дня спакувати свої клунки, сісти на пароплав і за два тижні продовжувати в Україні те саме життя, що його ми залишили перед 10 роками.

Переборовши фактор часу, чи мавши щасливіші обставини в обороні перед його розкладовим діянням, ми стаємо віч-на-віч з другим, неменш страшним, фактором психічного емігрантцтва, — з фактором простору. Величезних зусиль мусимо докласти, щоб Україна не зникла з центру нашого заінтересування. Але що робимо в тому напрямі ми, що вважаємо себе передовиками і наш націоналістичний рух ставимо за зразок до наслідування?

Наші часописи мусять бути переповнені вістками з України. Вістками про її щоденне життя-буття, про будову нової електрики в Одесі, нового газопроводу в Дрогобичі, фабрики сірників на Поліссі, про вислід жнив у Вінницькому районі, про кількість тракторів полтавської області, про свиноматки і колгоспні гаразди. Бо це життя України, сьогодні чужої — а завтра нашої. Сьогодні вона працює без нас, але завтра може будемо там працювати ми, і що ми знатимемо про її життя, до чого і кому ми будемо потрібні? Скажуть: «адже ви робите большевикам пропаганду, ви розкажете про успіхи соціалістичного будівництва, як наслідок це буде мати задоволення тамошнім станом і розуміння, що відпадає нам потреба

до боротьби за його зміну!» Тільки нерозум і короткозорість може таке диктувати. Та це ж жива Україна! Добра вона, чи зла, але мусимо її знати і любити такою, якою вона є, бо це вона, «матка наша, отчизна українська». В той спосіб емігрантська маса, що має перед своїми очима кожного дня Чикаго, Торонто і Буенос Айрес, не сміє і не може забувати, що на світі є ще Київ, Харків, Одеса і Львів. Що крім фабричних димарів Пенсильвенії є такі ж самі в українському Донбасі, що крім прерій і пампасів є теж українські степи.

Героїзмом живуть одиниці. Маса запалюється ним, спалахне на момент — і погасне, вернувшись до щоденного життя, а воно в своїй монотонії — вічне і сильне. Ми ж мусимо його бачити таким, яким воно справді розгортається в Україні. І ми, вернувшись в Україну, станемо не перед підпільниками та упістами, а серед мільйонів щоденних людей, яких не будемо розуміти. І рідний край нам стане чужиною

Чи слухаємо ми радієвих авдицій з України? Чи передаємо їх у часописах, у спеціальних виданнях? Скаже знову хтось: «та це ж агітка, казньонщина, призначена, щоб туманити народ, замотилити його випарами большевицької пропаганди!» Нехай і так! Але в тій атмосфері живе наш нарід без можності слова протесту і вільної критики, а мусить зберігати свою душу і мовчати. І чи ж ми не повинні того знати, що втовкають йому в голову агітпропи, чим мусить він дихати кожного дня?

Не читаємо советських видань. Їх і нелегко дістати. Одначе все таки дістати можна, не все, чого б ми бажали, але краще те, як нічого. Поза партійними шорами проб'ється тут і там непокірний дух людини, геній українського півдня, що шукає розмаху в напрямі, де може його вика-

зати. Коли в передмові до видання творів Шевченка читаємо, що «всі, що хотіли з Шевченка зробити фашиста — ліквідовані», то ми з того знаємо, що були люди і напевно і є, що не хочуть у Шевченкові бачити наймита большевицької пропаганди і їх за те «ліквідірують». Коли читаємо насміхи Остапа Вишні з української еміграції, яка пише ноти до можних цього світу, закладає комітети і ради та сипле клевети на вільний радянський союз, то чи не прийде нам на думку, що може це одинокий спосіб подати українцеві в совденії вістку про те, що українська еміграція живе й діє, що вона почувається в єдності зо своїм народом і доступними собі способами інформує світ про його долю?

Ось так почерез тисячі кільометрів простору снується нитка духового зв'язку з Україною, заінтересування її щоденними справами. Герметично закриті кордони не дозволяють на відвідини, стрічі, цензура не перепустить зайвого слова, страх скував людям уста і відбирає охоту в'язатися з нами. Тому мусимо виявляти ініціативу від себе. І таке переставлення широких кругів політичної еміграції на рейки більшого заінтересування усім, без вийнятку всім тим, що діється в рідному краю, безмірно важніше від того, чи раз на рік продереться крізь Карпатські гори відважний юнак-підпільник і принесе вістку з України.

Якщо ми допустимо до того, що зайдемо не тільки економічними інтересами, але й емоціями нашими загрузнемо в позаукраїнському світі — пропащі ми на віки для свого народу. Попадаємо таким робом в духову неволю, тим більш небезпечну, що добровільну, і з неї не виведе нас ніякий Мойсей. Перед 5,000 літ вирвав Мойсей синів Ізраїля з землі єгипетської, з дому неволі, і вивів

їх у землю власну, землю обітовану. Але чи хотіли того вони?

«І мовили чому сини Ізрайлеві: лучше нам було помірати в землі єгипетській, як сидимо було круг казана з м'ясивом, як їмо хліба досхочу. Бо вивів ти нас у пустиню, щоб голодом поморити всю громаду».

Чи ж не так само говоритимемо ми самі, сини України, коли прийдеться нам забути про «гавзи», «кари» і «бизнеси» заради «матки нашої, отчизни української»?

Нехай же ж вічно стоїть перед нами закон землі української, наказ крови української: де б ми не були, що б ми не робили, очі наші в її сторону будуть спрямовані, серце наше її ритмом битися буде, бо серце її — це серце наше, бо кров її — це кров наша, бо нарід її — це ми також. Тільки тоді

Заметемо вогнем любови межі
Перейдемо у брід бурхливі води,
Щоб взяти певно все, що нам належить
І злитись знову зо своїм народом.

(Олена Теліга: Поворот).

Кому доля дала те щастя і хто доступив тієї чести, щоб у націоналістичному українському русі поруч тисячів друзів своїх ступати — той не може з уваги своєї спустити небезпеки, щоб — рідний край не став нам чужиною. Ця небезпека тому велика, що вона чаїться в нас, у наших душах. Там мусить плекатися резистанс супроти всього, що чуже і що віддалює нас від України. Цей комплекс гордості, що через нього Данило-Паломник в Єрусалимі за самозрозуміле приймав, що в ньому всі знають «ігумена руського», що казав Іванові в Парижі говорити «таки, брате,

краща Коломия» — перетривав в народі українському тисячі літ у страшній боротьбі з почуттям меншwartости, і не загинув. Він мусить віднайтися і в тій частині народу, що її доля кинула на вигнання, і допомогти їй витривати в пошані і в прив'язанні до свого рідного, до «матки нашої, отчизни української».

Читайте і поширюйте
єдиний в ЗДА український журнал
державницької думки

«САМОСТІЙНА УКРАЇНА»

Виходить кожного місяця на 32 сторінках
великого формату.

«САМОСТІЙНА УКРАЇНА»

інформує про визвольні змагання українського народу на Рідних Землях;

«САМОСТІЙНА УКРАЇНА»

містить статті на ідеологічні, історичні, культурні і господарські теми;

«САМОСТІЙНА УКРАЇНА»

друкує твори сучасних українських поетів і письменників;

«САМОСТІЙНА УКРАЇНА»

поширює освіту і формує державницький світогляд;

«САМОСТІЙНА УКРАЇНА»

розглядає і обговорює актуальні проблеми міжнародного і українського життя.

Ціна одного примірника 30 центів.

Річна передплата \$ 3.

Замовлення слати на адресу:

INDEPENDENT UKRAINE
9421 Burnside Ave.
Chicago 19, Ill.